© Институтута Wәлгәр’андьна К’ьтеба Пироз, Москва, 2011

ФӘРҺӘНГОК

Әва фәрһәнгока мина к’ьлитәке мәщале дьдә, кӧ фә’минед хәбәред гьран йан нәнас зу фә’м бькьн. Ве фәрһәнгокеда наве п’аред К’ьтеба Пироз бь жьмаред сәри у р’езава һатьнә ньвисаре, аwa готи һәр р’ез у сәри жьмаркьри нә. Т’әвайийа Пәймана Кәвьн 39 к’ьтеб ьн: Дәстпебун, Дәрк’әтьн, Qануна К’аһинтийе, Жьмар, Зәбур, К’ьтебед П’ехәмбәра у йед майин. Пәймана Ну 27 к’ьтеб ьн. (Әв һәр дӧ пәйман һәвр’а 66 к’ьтеб ьн.) Дәрһәqа шьровәкьрьнада һун дькарьн һәр 66 к’ьтебада бьхуньн, ле сәд һ’әйф кӧ ве к’ьтебеда т’әне к’ьтебед Пәймана Ну һәнә, йед Пәймана Кәвьн т’ӧнәнә, чьмки әw һе бь зарав у р’езьманийа кӧрманщийа wәлатед Кафказе нәһатьнә һазьркьрьне.

Абба – бь зьмане арами те фә’мкьрьне «бав». Марqос 14:36; Р’омайи 8:15; Галати 4:6.

авзе (нәхwәшийа авзе) – ава зәр же дьчә.

Адәм – инсане пешьн бу, йе кӧ Хwәде хӧльqанд. Хwәде әw жь хwәлийа ә’рде хӧльqанд (Дәстпебун 2), паше Һеwа хӧльqанд. Адәм у жьна хwә Һеwаба әw бун, йед кӧ паше гӧр’а Хwәде нәкьрьн у гӧнә кьрьн (Дәстпебун 3). Һьнгеда инсен гӧнә кьр. Корьнт’и I, 15:45-да те готьне, кӧ Иса Мәсиһ «Адәме Ахьрийе» йә. Адәме пешьн баве т’әмамийа мәрьвайа йә у һәр кәс жийина qальби жь wи дьстинә. Иса Мәсиһ кӧ Адәме дӧда йә, жийина р’ӧһ’ани дьдә һәр кәсе кӧ баwәрийа хwә Wи тинә. Луqа 3:38; Р’омайи 5:12-15; Корьнт’и I, 15:22, 45-47; Тимот’ейо I, 2:13-14; Щьһуда 14.

Алфа у Омега – Алфа һ’әрфа әлифба йунанийә пешьн ә, Омега һ’әрфа әлифба йунанийә пашьн ә. «Алфа у Омега» чаwа навәк һьн Хwәдер’а, һьн жи Иса Мәсиһр’а те готьне. Ә’йанти 1:8; 21:6; 22:13.

амин – жь зьмане ибрани йә, кӧ мә’на wе әв ә: «Р’аст ә», «Бәле», «Бьра ӧса бә», «Р’аст бе хельф», «Qайл ьм». Әw һьнге те готьне гава йәк готьнәке дьбежә йан

дöа дькә, йәки дьн готьна wи дьxwазә мак кә, qайлбуна xwә бь готьна «амин» нишан дькә. Öса жи Ә’йанти 3:14-да әв нава бона Иса Мәсиһ һатийә хәбате, бь фькьра «Әw р’аст ә», «Әw амьн ә». Р’омайи 1:25; 9:5; Корьнт’и I, 14:16; Корьнт’и II, 1:20.

анинә сери – анинә щи, мийасәркьрьн, т’әмамкьрьн.

анисо – (анис, шәмит) щур’әки п’ьнщар’е йә. Мәтта 23:23.

арами – зьмане арами незики зьмане ибрани йә. Жь сала 600-и бәри буйина Иса әw нава сийасәте у к’ьр’ин-фьротана Асйа Р’оавайеда зьманәки навмьләтийейи мәзьни бу. Һена Иса Мәсиһда арами зьмане щьһуйед Фьльстинейи һәр дәм бу, öса жи ибрани у йунани дьһатьнә хәбәрдане. Пәймана Нуда чәнд щи һәнә, wәки ньвиск’аред Мьзгинийе хәбәред Иса бь зьмане арами ньвисинә у паше wәлгәр’андьнә йунани. Мәтта 23:7; Марqос 5:41; 7:34; 15:22; К’аред Шандийа 4:36; Галати 1:18.

Арйопаго – гьрәки бажаре Ат’инайе бу, Йунаньстанеда. Мәрьвед xwәйиqәдьрә гьрәгьр сәр wи гьри дьщьвийан. Щьвата wан жи һәма «Арйопаго» дьһатә готьне.

Артәмис – наве п’утәки йә, кö гәләк мәрьва Асйайеда әw дьһ’әбандьн (К’аред Шандийа 19:24-35).

Архелайо – кöр’е Һеродәси Мәзьн бу у бьре Һеродәс-Антипас бу. Пәй мьрьна баве xwәр’а әw дәмәкә кьн бу сәрwере Щьһустане. Жь к’әрәма xwә ль бьн хәбәра «Һеродәс»-да жи бьхуньн.

афу (афукьрьн, афубун) – бахшандьн.

Ахайа – п’арәкә мәзьнә wәлате Йунаньстане бу. П’ьр’анийа бажаред Йунаньстанейә ә’йан, һьнге дьк’әтьнә нава qәза Ахайайейә Р’омайе.

Аqуб – 1. Аqуб кöр’е Исhаq бу, awa готи нәвийе Бьраһим, Аqубр’а Исраел жи те готьне. Бьре wийи мәзьн Әсаw бу. Аqуб баве һәр донздәһ qәбилед мьләте Исраеле бу. К’ьтеба Пирозда чәнд щара Аqуб бона мьләте Исраеле жи те готьне. Жь к’әрәма xwә ль бьн хәбәра «мала Аqуб» у «Әсаw»-да бьхуньн.

2. Аqубе Һалфаwо у Аqубе Зәбәдийе бьре Йуһ’әнна, әвана дö шагьртед Иса Мәсиһ бун.

3. Öса жи Аqуб наве бьраки Иса бу (Мәтта 13:55; Марqос

6:3; Галати 1:19) у ль гора фькьра гәләка әw Аqуб ә, йе кӧ «Нә’ма Аqуб» ньвисийә.

Бабилон – 1. Бабилон наве бажарәки гәләки кәвьн ә. Wәхтәке п’адшайе Бабилоне гәләк wәлатед дьн бьндәст кърьбун. Мьләте wи т’әви мьләте Исраеле шәр’ кър у әw бьндәст кърьн. Гәләк мәрьвед Исраеле чаwа хӧлам бьрьнә wәлате хwә. Мьләте Исраеле ль wър һ’әфте сали ма. Мәтта 1:11-12, 17; К’аред Шандийа 7:43.

2. Бабилон Ә’йантийеда жи те ньвисаре, чаwа нишана мьләтед кӧ гӧр’а Хwәде накьн, чьмки мәрьвед бажаре Бабилоне ӧса бун. Ә’йанти 14:8; 17:5; сәре 18-а.

3. Пәтрус I, 5:13-да һәйә кӧ «Бабилон» бә’са бажаре Р’омайе дькә.

Бав (Баве Ә’змана) – әв нав Хwәдер’а те готьне. К’ьтеба Пирозда әw бь мә’на физики (щьсмани) найе фә’мкьрьне, ле бь мә’на р’ӧһ’ани. Әw Баве р’ӧһ’ед һ’әму мәрьвайийе йә. Хwәде бона мәрьва ӧса хәм дькә, чаwа бав зар’а хwәр’а у һе зедә. Ле һәләqәтийа Хwәде чаwа Баве т’әви Иса Мәсиһ щур’әки башqә йә. Жь к’әрәма хwә дәрһәqа ве йәкеда бьн хәбәра «Кӧр’е Хwәде»-да бьхуньн.

бадиһәwа – вала, п’уч’.

Баә’л – наве п’утәки кәнанийа бу, әw п’утәки зедәбуне аwа готи зайине бу, баwәрмәндед wи п’ути баwәр дькьрьн кӧ әwе һ’әйwанед wан, зәви у р’әзед wан бәрәк’әт кә. Мә’на Баә’л «хwәйи» йә. Мьләте Моwаб, мьләте Мьдйан у мьләте Сур у Сайда Баә’л хwәр’а Хwәде һ’әсаб дькьрьн. Гәләк п’утед wан мьләта һәбун, ле Баә’л жь һ’әмуйа мәстьр бу. Т’ариха мьләте Исраелда, чахе әw жь Хwәде дур дьк’әтьн, Баә’л дьһ’әбандьн у бь ви аwайи һерса Хwәде ль сәр хwәда данин. Ле нав мьләте Исраелда мәрьв һәбун, кӧ т’ӧ щара Баә’л qәбул нәкьрьнә, һәр wәхт заньбунә кӧ пештьри Ә’фьрандаре ә’рд у ә’зман т’ӧ Хwәде иди т’ӧнәйә. Һ’акьмти 2:13; 6:25, 31; П’адшати III, 16:31; сәре 18-а; 22:53-54; П’адшати IV, 3:2; 10:18-27; 11:18; Йерәмийа 2:8; 7:9; 11:17; 12:16; 19:5; 23:27; Р’омайи 11:4.

бажарванед Р’омайе – жь һ’әму мәрьвед кӧ Императорийа Р’омайеда дьман, т’әне һьнәк чаwа бажарванед р’омайе дьһатьнә һ’әсабе. Әwед кӧ бажарван

дьһатьнә һ’әсабе, һәq у азайийед wанә башqә һәбун, qәдьре wан һе бьлнд бу (К’аред Шандийа 16:37).

Бажаре Дамьд – Пәймана Кәвьнда «Бажаре Дамьд» wе п’ара Оршәлимер’а те готьне, к’ижан кӧ Дамьд п’адша жь дәсте йәбусийа станд (П’адшати II, 5:6-9). Луqа 2:11-да ӧса жи Бәйтләһ’мер’а дьготьн бажаре Дамьд, ль к’ӧ мала баве Дамьд дьма. Wьр Дамьд жь дийа хwә дьне к’әтьбу у мәзьн бьбу (П’адшати I, 17:12; Луqа 2:4). Ӧса жи ль гора готьнед п’ехәмбәра Иса Мәсиһ wьр жь Мәрйәме дьне к’әт (Мәтта 2:1, 5-6).

бакӧр – мьфрьq, шьмал.

бап’еш – (бап’еша гәмийе) щар, багьр.

Бараq – йәк жь сәрwеред мьләте Исраеле бу. Шер’да сәрwерти дькьр у дьжмьн бьндәст кьр. Һ’акьмти жь сәред 4-а һ’әта 5-а; Ибрани 11:32.

Барнабас – мә’на наве «Барнабас» әв ә: «Кӧр’е Бәрдьлийе» аwа готи «Йе кӧ бәр дьлада те» (К’аред Шандийа 4:36). Әw йәки леwи бу жь Qӧбрьсе у нава баwәрмәндада сәрwерәк бу, йе кӧ Паwлос бьрә щәм шандийед Оршәлиме. Әw т’әви Паwлос р’еwитийа Паwлосә пешьнда чаwа qасьде Иса чу. К’аред Шандийа 4:36-37; 9:27; 13:1–14:28; 15:36-41; Галати 2:9-14.

башур – мьшрьq, щә’нуб.

баwәри – «Иман» хәбәрәк ә, кӧ жь зьмане семити (ә’рәби, ибрани, сурийани, ашури) те, кӧ бь к’ӧрди «баwәри» йә. Пенщ щур’ә хәбатед хәбәра «баwәри» һәнә:

1. Мәрьв баwәрийа хwә ль Хwәде йан йәки тинә, баwәр дькә кӧ әw амьн ә (Дәстпебун 15:6; Ишайа 7:9; Р’омайи 4:3; Галати 3:8).

2. Мәрьв дькарә баwәр бькә кӧ тьштәк йан кәсәк р’аст ә (Луqа 20:5).

3. Мәрьв ә’сәйи занә, аwа готи һ’ьшада р’удьни, кӧ тьштәк һәйә йан wе дәрбаз бә (Аqуб 1:6).

4. Пәймана Нуда, һинкьрьна шандийа бона Иса Мәсиһ те фә’мкьрьне. Әw баwәрийа мә йә нав пирозед Хwәдеда йә (Галати 1:23; Әфәси 4:5; Щьһуда 3).

5. Баwәрикә щур’әки башqә жи һәйә, чаwа дайинәкә жь Хwәде (Корьнт’и I, 12:9).

беолити – беqанун, беә’дәт, беә’сьл у хwәсәрихwә.

Бет’-Ел – бажаре п’адшатийа Исраелейи бакӧре бу. Сесьд сали әw щики гәләки ә’йан бу бона һ’әбандьне. П’адшати III, 12:28-30; П’адшати IV, 23:15.

бәж – зьһайи, ә’рд.

Бәйтләһ’м – бажаре Щьһудайе (Щьһустане) йә, ль к’ӧ Даwьд п’адша дьне к’әт у мәзьн бу, паше жи Иса ль вьр һатә дьне (Мәтта 2:1; Луqа 2:4; Йуһ’әнна 7:42).

бәйт’ – qәwл, һьзьнгьрт.

бәлг – п’әле даре.

Бәлзәбул – навәки бона мирещьн. Пешийе Бәлзәбул наве п’утәки фьльстинийа бу, мә’на «Хӧдане wаре бьльнд». Фьльстини незики мьләтед Исраеле дьман. Пәйр’а нав щьһуйада мә’никә дьн станд: «Хӧдане меша» йан «Хӧдане сәргина». Әw жи бу навәки сәрwерийа qәwатед щьнайә хьраб. Мәтта 10:25; 12:24, 27; Марqос 3:22; Луqа 11:15, 18-19.

бәрдьли – барьстани.

бәре дәрәмәта пешьн – Зәмане Пәймана Кәвьнда, анәгори qьрара Хwәде, Исраеледа һәр тьштед пешьнә ньхӧри, һәгәр зар’а кӧр’ин буйа, йан һ’әйwана нерин буйа, йан бәре ә’рде у р’әзе дарайә пешьн буйа, әвана «бәред дәрәмәта пешьн» дьһатьнә һ’әсабе у Хwәдер’а дьһатьнә дайине. Бәред дәрәмәта пешьн Хwәдер’а пироз бун у әw р’аст п’ара Wи бун. Әв дайина бәре дәрәмәта пешьн дьдә к’ьфше, кӧ һәр тьшт п’ара Хwәде йә. Чахе бәре дәрәмәта пешьн дәрдьк’әт у дьдан, һьнге мәрьв wе йәкеда гӧман бун, кӧ һ’әму дәрәмәта wанә майинә пәй дәрәмәтдайина пешьнр’а wе бәрәк’әт бә. Бьньһер’ә: Дәрк’әтьн 13:12-15; 34:19, 26; Qануна К’аһинтийе 23:17; Жьмар 18:12; Готьнед Сьлеман 3:9-10. Пәймана Нуда әва хәбәра «бәре дәрәмәта пешьн» бь чәнд щур’а бь мә’на р’ӧһ’ани те бьк’аранине: Р’омайи 8:23; Корьнт’и I, 15:20, 23; Аqуб 1:18; Ә’йанти 14:4.

бәрәт’ә – лаше мьрийа йан һ’әйwен.

бәрзәqи – тӧрӧшкьрьн, щӧлә’тикьрьн, бешәрмикьрьн.

бәр’и – щийе бе ав, кәвьр-кӧч’ьк, чол у бәст.

бәтавәбун – ӧндабун.

билан – занәбунеда сәрхwә.

бӧһьшт – щьнәт.

бьвьр – балт’ә.

Бьжарти (Йе Бьжарти) – бона Иса Мәсиһ те готьне. Йе Бьжарти,

Мәсиhе Хwәде йә, йе кӧ Хwәде к'ьфш кьрийә. Ишайа 42:1; Мәтта 12:18; Луqа 23:35; Йуh'әнна 1:41. Жь к'әрәма хwә бьн хәбәра «Мәсиh»-да бьхуньн.

бьк'ьр – кәч'ьк, qиза мернәкьри.

Бьлам – п'ехәмбәр бу, йе кӧ Балаqе п'адше Моwабе жь wи hиви кьр, wәки әw ньфьр'а мьләте Исраеле бькә, чьмки Балаqе п'адша дьхwәст әw бьндәст кьрана. Балаq жь мьләте Исраеле дьтьрсийа, чахе hатьнә wәлате wи. Пешийе Бьлам п'ехәмбәр гот: «На, әз ньфьр'а мьләте Исраеле накьм», ле паше чу. Гава р'еда дьчу, ль пешийа wи мьлйак'әтәк сәкьни. Бьлам мьлйак'әт нәдит, ле к'әре Бьлам мьлйак'әт дит у пешда нәчу. Бьлам нькарьбу ньфьр' мьләте Исраеле бькьра, чьмки Хwәде дӧа wан кьрьбу. Пәймана Нуда ньвисар ә кӧ Бьлам п'әрәh'ьз бу, ләма т'әви Балаqе п'адша qайл бу, йе кӧ дьжмьне мьләте Исраеле бу. Жьмар 22:4-35; Пәтрус II, 2:15-16; Щьhуда 11; Ә'йанти 2:14.

бьнәли – мәрьвед кӧ щикида дьминьн бьнәлийед wе дәре нә.

Бьнйамин – жь hәр донздәh кӧр'ед Аqуб (аwа готи Исраел) йе hәри бьч'ук бу. Әw бавә'ширәки Исраеле бу. Дәстпебун 35:18; К'аред Шандийа 13:21; Р'омайи 11:1; Филипи 3:5; Ә'йанти 7:8.

Бьраhим – бавә'шире щьмә'та Хwәде бу. Һе бәре пешда Хwәде Бьраhимр'а готьбу кӧ: «Әзе wәлатәки бьдьмә тә. Гәрәке тӧ жь wәлате хwә дәрейи у hәр'и wәлатәки ну». Бьраhим гӧр'а Хwәде кьр. Пәй гәләк салар'а әw wәлат дит. Әw wәлате Исраел ә. Хwәде пәйман т'әви Бьраhим гьреда, соз да кӧ әw у зӧр'әтед wи Хwәдер'а wе бьбьнә щьмә'тәкә башqә, hәгәр әw ль пәй Хwәде hәр'ьн. Жь к'әрәма хwә бьн хәбәра «пәйман»-да бьхуньн. Луqа 1:55; 3:8, 34.

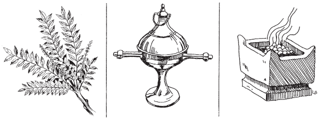

бьхуре ә'рәби

бьхур – ширеза даре йә. Әw жь дара те hьлдане у h'ьшккьрьне. Гава те шәwьтандьне, бинәкә гәләки хwәш же те. Дәма Пәймана Кәвьнда п'арьстгәhеда сәр горигәhа бьхуре Хwәдер'а дьhатә шәwьтандьне (Дәрк'әтьн 30). Щур'әки дарәкә бьхуре Ә'рәбьстанеда

жи һәбу, кӧ гәләки qимәт бу. Стәйрнасед р’оһьлате жь wе дәре Исайе зар’окр’а п’ешк’еш анин (Мәтта 2:11).

бьһарәт – пунг, дарчин, мехьк у йед майинә бинхwәш.

бьһе – п’арәкә qимәте, кӧ бәри к’ър’ине те дайине (Әфәси 1:14).

вәгәр’андьн (жь гӧнәкьрне вәгәр’ийан) – (т’обәкьрьн) әw ә, кӧ йәк жь гӧнәкьрне вәдьгәр’ә, хьраби у гӧнед хwә нас дькә, фә’м дькә кӧ әw хьраб ә, п’ошман дьбә у бь дьл у щан жь гӧнәкьрне вәдьгәр’ә бәрбь Хwәде, wәки Хwәде бьбахшине. Һәзәкийел 14:6; Зәкәрийа 1:6; Марqос 1:15; К’ аред Шандийа 3:19.

гәлийе һәй-wайе – щийе бебьни. Бь йунани АБУССОС ә. Ль гора һинкьрьнәкә щьһуйайә гәләки кәвьн, әв щи к’урайийа ә’рде бу у щьн ль wьр гьрти дьһатьнә хwәйикьрьне, һ’әта щәзакьрьна wанә ахьрийе. Луqа 8:31; Ә’йанти 9:1-2, 11; 11:7; 17:8; 20:1, 3.

гәмиван – (к’әштиван) хәбатк’аре гәмийе (к’әштийе).

гәмиwаргәһ – лиман, бәндәр.

Гидәйон – сәрwерәки щьмә’та Исраеле бу. Баwәрийа wи гәләк бу у дӧа кьр wәки Хwәде р’ебәрийа wи бькьра. Гава чу шәр’, әскәред wи һьндьк бун, ле Хwәде алик’арийа wи кьр сәрк’әт. Һ’акьмти 6:11–8:27; Ибрани 11:32.

гори – qӧрбан, нәдьр.

Горигәһ

горигәһ – (мәзбәһ) т’әхте кӧ qӧрбан, гори, һ’әди у хер дьһатьнә дайине йан сәржекьрьне. Пешийе әw пе кәвьра дьһатә чекьрьне. Һена Мусада qӧрбан т’әне сәр горигәһа Коне Шә’дәтийе дьһатьнә сәржекьрьне у паше, гава п’арьстгәһ һатә чекьрьне, т’әне сәр горигәһа

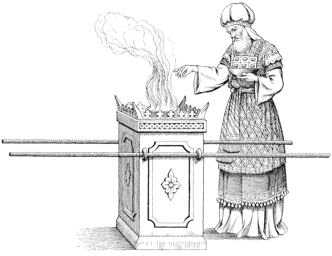

Горигәһа бьхуре

п’арьстгәhе дьhатә сәржекърьне. П’арьстгәhеда горигәh жь сьфьр чекьри бу. Т’әхтәки дьн жи hәбу, жь йе мәзьн бьч’уктьр у зер’кьри бу. К’аhин ль сәр ве сьфре бьхур дьшәwьтандьн. Вер’а дьготьн горигәhа бьхуре. Дәстпебун 12:7; 22:9; Луqа 1:11; Луqа 11:51.

гӧнә, гӧнәк’ар – т’әр’ьбандьна qьрара Хwәде әw гӧнә те h’әсабе (Йуh’әнна I, 3:4). Гӧнәк’ар әw мәрьв ә, йе кӧ жь р’ийа Хwәде к’әтийә у qьраред Wи хwәй накә. Ль гора ньвисаред пироз h’әму мәрьв гӧнәк’ар ьн у жь р’ә’ма Хwәде к’әти нә (Р’омайи 3:9-18, 23; Йуh’әнна I, 1:8-10).

гӧр’а фьланкәсе кьрьн – бь йа фьланкәсе кьрьн, бь готьна фьланкәсе бу, гӧhдарийа фьланкәсе кьрьн.

гьрав – (адә, щьзир) ә’рдәки нава бә’реда.

дарчин – бьhарәтәкә жь qальке даре йә. Бина wе гәләк ә у hена бәре гәләки бьhа бу. Мәрьва әва т’әви бьзьре зәйт’уне дькьр, wәки бина бьзьр хwәш бә. Щарна мәрьва ль хwә дьхьстьн у щарна жи бона дәфьнкьрьне дьhатә бьк’аранине (Ә’йанти 18:13).

Даwьд – Дәма Пәймана Кәвьнда Даwьд п’адше Исраелейи hәри мәзьн бу. Жь к’әрәма хwә ль бьн хәбәра «мала Даwьд»-да бьхуньн.

дәрдан – фьраqа кӧ тьшта дькьне йан теда хwәй дькьн.

дәрсдар – (феркар, мьә’льм, мамоста). Әwана жь к’ома мәрьвед хwәнди нә, ньвисаред ибрани гәләк заньбун. Нав у дәнге wан гәләк щара бьлнд дьбу жь дәст занәбуна wан, чьмки әзбәри готьнед дәрсдаред дьн дьготьн.

дәфьнкьрьн – вәшартьн, ч’ә’лкьрьна мьрийа.

дәhәк – Нав кӧр’ед Исраелда кӧр’әк hәбу, наве wи Леwи. Зӧр’әта wи шьхӧле п’арьстгәhе дькьрьн. Ль гора Qануна Муса зӧр’әта Леwи ль сәр наве Хwәде дәhәк (жь дәhа п’арәкә) hәбуке, hасьл у дайина бәре ә’рде жь щьмә’та Исраеле хwәр’а дьстандьн (Qануна К’аhинтийе 27:30-32).

дийаре мьрийа – (дьнйа мьрийа, дьнйа тә’ри) Наве дийаре мьрийа бь зьмане йунани ҺАДИС ә у бь зьмане ибрани ШӘОЛ ә. Әw щики тә’рийи бона мьрийа йә (Ибо 10:21-22). Щарна К’ьтеба Пирозда хәбәра ҺАДИС бь мә’на дожә (щә’ньмә) те хәбате, әw щики хәзәбе йә. Ле Пәймана Нуда ҺАДИС п’ьр’анийа щара бь ве мә’нийе

те хәбате, щики жь бона йед хьраб ә, бона дәмәке. Әw нә щийе хәзәбе йә, щийе хәзәба ахьрийе ГӘӘННА йә (аwа готи щә'ньмә).

дийарийа т'әвайишәwате – Дийари у qӧрбанед щур'ә-щур'ә һәбун. Дийарийед т'әвайишәwате бьзьн, бәрх у щанәга бун. Әw р'оже дӧ щара бь һәвр'а сәр горигәһа п'арьстгәһеда дьһатьнә шәwьтандьне. Ле qӧрбанед дьн т'әне п'арч'ед wан дьһатьнә шәwьтандьне. Qануна К'аһинтийе 1:3-9; Ибрани 13:11.

дитьндар – щийе тейатьре йан жи щийе мәщала щьвате кӧ дьһатә дәрбазкьрьне (К'аред Шандийа 19:29, 31).

дожә – щә'ньмә. Жь к'әрәма хwә бьн хәбәра «щә'ньмә»-да бьхуньн.

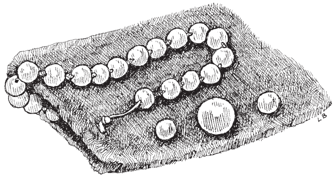

Т'ор'е дӧр'а

дӧр' – кәвьре сьпийи qимәт ә, кӧ жь нав дьле щур'әки һ'әйwане бә'ре дәрдьхьн (Мәтта 7:6).

дьл – бь фькьра ибранийа, әw щи йә, кӧ мәрьв нава хwәда шеwьра хwә дькә у qьраред хwә дьдә.

еләкзьрьһ' – к'ьнщәкә әскәра йә, кӧ ль синг у пьшта хwә гьредьдан, wәки жь шур у тира бенә хwәйкьрьне. Әw жь һ'әсьн йан жи жь ч'әрме qальм чекьри бун. Әфәси 6:14 (зьрьһ'); Т'есалоники I, 5:8 (к'ӧмзьрьһ'); Ә'йанти 9:9, 17.

Елиша – п'ехәмбәрәки Исраеле бу, кӧ дәма Пәймана Кәвьнда гәләк к'әрәмәт бь дәсте wи дьһатьнә кьрьне (П'адшати IV, 2:1–8:15). Пе Елиша жи Хwәде «Нә'мане» сәрwере әскәре Сурйайе жь к'отибуна wи qәнщ кьр (П'адшати IV, 5; Луqа 4:27).

Елйас – п'ехәмбәрәки Хwәдейи мәзьн бу. Әwи ль п'адшаки хьраб һьлат, ӧса жи ль һ'әмуйед кӧ Исраеледа п'ут дьһ'әбандьн. Гәләк щьһу дьфькьрин кӧ Елйас wе диса бьһата, wәки бона һатьна Мәсиһ мьләт һазьр кьра. Йуһ'әннайе Ньхӧмдар гәләк алийава мина Елйас бу. Мәтта 11:14; Марqос 9:4; Луqа 1:17; Р'омайи 11:2-5; Аqуб 5:17.

ельми wи бун – т'әсмили wи бун, бәр та бун, гӧһдарийа wи кьрьн.

епикури – шагьртед философе Епикурос бу. Епикурос сала

270 бәри буйина Иса мьр. Әwи һин дькьр, кö гәрәке мәрәме ә’мьре мәрьва шабун бә, жь еш у тьрсе дур бьн (К’аред Шандийа 17:18).

Әгрипа – Әгрипайе дöда кöр’е Һеродәс-Әгрипа бу (кöр’е Аристополойе Һеродәсе Мәзьн). Әгрипа п’адшаки Щьһустане бу. Паwлос ль бәр Әгрипа у хушка wи Бәрньке сәкьни у Мьзгинийа Хwәде дьда wан (К’аред Шандийа 25:13–26:32).

Әсаw – Исһаqе кöр’е Бьраһимр’а дö кöр’ед һәвал-щеwи бун, Әсаw у Аqуб. Әсаw кö йе мәзьн бу, р’ожәке гава гәләки бьр’чи бу, әwи һәqе ньхöртийа хwә да хwарьна зька, әw фьротә Аqубе бьре хwә. Хwәде зöр’әта Аqуб чаwа щьмә’т хwәр’а бьжарт, нә кö йа Әсаw. Дәстпебун 25:21-26; 27:1-41; 32:3–33:16; Р’омайи 9:10-13; Ибрани 11:20; 12:16-17.

ә’нишк (кәвьре сәре ә’нишке) – Пәймана Нуда әв хәбәр бь дö щур’а те фә’мкьрьне: 1. Әw кәвьре кö диwара һәвва гьредьдә, аwа готи «кәвьре сәре ә’нишке».

2. Кәвьре кö ль хьлазийа чекьрьна аваийики сәр дәргәһ йан дәри дьһатә данине, чаwа «кәвьре к’ьлите» йә, wәки һ’әму кәвьред майин һәвва бьдә гьредане. Мәтта 21:42; Марqос 12:10; Луqа 20:17; Әфәси 2:20; Пәтрус I, 2:6-7.

занәбеж – зьменда сәрхwә.

зар – дәв.

зәндәгьрти ман – ә’щебмайи ман, мәт’әлмайи ман.

зәwал – нәһәqи, нәхwәши, зийан.

Зәwс – п’уте йунанайи һәри мәзьн ә. «Йупитәр» жи жер’а дьһатә готьне. П’утәки дьн жи һәбу, кö наве wи Һәрмес бу, әw чаwа qасьде Зәwс һ’әсаб дькьрьн. К’аред Шандийа 14:12-13.

зив – бь йунани жер’а дьготьн ДРАХМӘ йан ДИНАРИОН, кö зивәки бьч’ук бу. Әвана wәлатед Императорийа Р’омайеда дьһатьн хәбате. Әw wәкә р’ожхәбатәкә п’аләки бу. Луqа 15:8-9.

зийа – (әждәһәр) һ’әйwанәк ә, кö щарна ч’ир’окада жи те готьне, гәләки qәwат ә, чаwа мә’рәки гәләки мәзьн хöйа дьбә. Жер’а «мә’р» жи дьбежьн. Ә’йантийеда зийа чаwа нишана мирещьн, сәрwере р’öһ’ед хьраб ә. Ә’йанти 12:3–13:4; 16:13; 20:2.

зох – (дарәкә гурьзе) дарәкә бьч’ук ә, чаwа луфьк бона ә’дәте дин дьһатә бьк’аранине. К’аһина хуна qöрбанеда дькьрьн

Зоха һусоне

у дьр’әшандьнә сәр мәрьва, wәки әw мәрьв ль бәр Хwәде пироз бьн. Дәрк’әтьн 12:22; Qануна К’аһинтийе 14:4; Жьмар 19:6, 18; Йуһ’әнна 19:29; Ибрани 9:19.

Зьмьр

зьмьр – р’унәки бинхwәш ә, жь дара те стандьне у qимәте wи бьһа бу. Һьнге зьмьр бона еше дьданә нәхwәша (Марqос 15:23), ӧса жи ль сәр щьнйазе мьрийада дькьрьн, wәки бона дәфьнкьрьне һазьр кьн (Йуһ’әнна 19:39).

жийина һ’әта-һ’әтайе – ә’мьре һ’әта-һ’әтайе, жийина һәрһәйе, һ’әйата әбәди.

ибрани – навәки кәвьн ә у щьмә’та Исраеле пе ви нави һатә навкьрьне. Ибрани ӧса жи зьман ә. Щьмә’та Исраеле бь зьмане ибрани хәбәр дьдан. Пәймана Кәвьн бь ви зьмани ньвисар ә. К’ьтебәкә Пәймана Ну жи бь ви нави һәйә (Нә’ма Ибранийар’а).

илаһи – һе бона wе йәке, һе зедә.

инк’ар – йәк һаш жь тьштәки һәйә, ле хwә мӧкӧр’ найе кӧ занә.

Иса – мә’на наве Иса бь ибрани әв ә: «Хӧдан хьлаз дькә», йан «хьлазкьр», йан жи «азабун» (Мәтта 1:21).

исаф – wьщдан.

Исраел – 1. Наве мәрьв ә. Чахе Хwәде Аqубе баве мьләте Исраеле бьмбарәк кьр, наве wи кьрә Исраел (Дәстпебун 32:27-28; 35:10). Чәнд нав зӧр’әта Исраелр’а те готьне: «Щьмә’та Исраел», «Зар’ед Исраел» у «ибрани». Щьһу жи чаwа мьләте Исраеле тенә һ’әсабе.

2. Наве wәлат жи те готьне: «Исраел». Зува жер’а дьготьн: «Кәнан» (К’аред Шандийа 7:11; 13:19). Навәки дьн жи жер’а «Wәлате Фьльстине» дьбежьн.

Исhaq – кӧр’е Бьраhим у Сәрайе бу. Мә’на наве шi «к’ән» ә, гава дийа шi Сәрайе щара пешьн бьhист кӧ Хwәде we зар’ бьда we, әw к’әнийа, чьмки әw ә’мьрда мәзьн бу. Дәстпебун 21:1-8; К’аред Шандийа 7:8; Р’омайи 9:7; Ибрани 11:9 у йед майин.

итойин – р’обәт, сосрәт.

Ишайа – п’ехәмбәрәки ә’йан бу, кӧ wәкә 700 сали бәри Иса Мәсиh hәбу. Әwi дәрhәqа Исада гәләки п’ехәмбәрти кьрийә. К’ьтеба wi жи hәйә. Мәтта 3:3; К’аред Шандийа 8:30; Р’омайи 9:27-29 у йед майин.

иqраркьрьн – әрейикьрьн, шекьрандьн.

йанчийә – гӧва, гәло, кӧ, awa готи.

Йерәмийа – п’ехәмбәрәки ә’йан бу, әw wәкә 500 сали бәри буйина Иса Мәсиh hәбу. Wәхтәк hәбу, жь щьмә’та Исраеле гәләка гӧр’а Хwәде нәдькьрьн. Йерәмийа wанр’а дьгот, кӧ жь гӧнәкьрьне вәгәр’ьн. Гәләк тьшт жи әwi бона Иса Мәсиh у мьләтед нәщьhу п’ехәмбәрти кьр. К’ьтеба wi жи hәйә, «Йерәмийа». Мәтта 2:17; 16:14; 27:9.

Йефта – әскәрәки ә’йан бу. Әw жь сәрwеред щьмә’та Исраеле бу. Һ’акьмти 11:1–12:7; Ибрани 11:32.

Йеша – баве Даwьд п’адша бу. Иса Мәсиh жь р’ьк’ьнйата wi hатә дьне. Пәймана Кәвьнда Ишайа п’ехәмбәр ньвиси кӧ Мәсиhе жь зӧр’әта Йеша у Даwьд бьбә. Р’ут’ 4:18-22 (17-21); П’адшати I, 16:1-22; 17:12-14, 17; Мәтта 1:5-6; Луqа 3:32; К’аред Шандийа 13:22; Р’омайи 15:12.

Йешуйе Нун – п’ехәмбәр бу, ӧса жи пәй мьрьна Мусар’а сәрwерәки щьмә’та Исраеле бу. Әwi р’ебәрийа щьмә’та Исраеле кьр, h’әта wәлате Кәнане, к’ижан кӧ Хwәде бь создайина Хwә да wан. Wана т’әви мьләте кӧ ль wьр дьман шәр’ дькьрьн у сәрк’әтьн. Пәйр’а Йешу әw wәлат п’арәвәкьр у hәр qәбиләкә Исраелер’а (пештьри qәбила Леwи кӧ к’аhин бун) п’арәк да. Әw сәрwерәки к’ьфш бу у дьхwәст кӧ щьмә’т бь дьләки пәй Хwәде бьчуйа. Ль сәр кьрьнед wi к’ьтеб жи hәйә. Дәрк’әтьн 17:8-13; Жьмар 13:1-17; Йешу 1-24; К’аред Шандийа 7:45; Ибрани 4:8.

йунан – 1. мьләте wәлате Йунаньстане.

2. Дәма Иса Мәсиhда, щьhуйа h’әму мьләтед майинр’а «йунан» дьготьн, wәки бьдана к’ьфше, кӧ h’әбандьн у култура

wан йед йунана бун, нә кö йед щьһуйа (Марqос 7:26; К’аред Шандийа 17:4), ле һьнәкә жь wан баwәрийа хwә бь Хwәдейе Исраеле анин (К’аред Шандийа 17:4; бәлки Йуһ’әнна 12:20-да жи öса йә). Ве wәлгәр’андьнеда чәнд щи һәнә к’идәре хәбәра «нәщьһу» дәwса «йунан» һатийә хәбьтандьне (К’аред Шандийа 14:1; 20:21; Р’омайи 1:16; 2:9-10; 3:9; 10:12; Корьнт’и I, 1:24; 10:32; 12:13 Галати 3:28; Колоси 3:11 у йед майин).

3. Чәнд щийа хәбәра «йунан» бә’са wан щьһуйа дькә, йед кö жь wәлате Исраеле дәр мәзьн бьбун у зьмане wан йунани бу, йан жи Исраеледа мәзьн бьбун ле зьмане йунани хәбәр дьдан, нә кö ибрани (К’аред Шандийа 6:1, 9:29 у 11:20 (ван р’езада бь ви аwайи һатийә бьк’аранине: «щьһуйед кö йунани хәбәр дьдан»); бәлки Йуһ’әнна 7:35).

Йунаньстан – wәлат ә, Ат’ина бажаре wейи сәрәкәйи мәзьн ә, чаwа һьнге öса жи иро. Корьнт’ жи бажаре Йунаньстанеда йә, чаwа һьнге öса жи иро. П’ьр’анийа бажаред Йунаньстанейә ә’йан һьнге дьк’әтьнә нава qәза Ахайайейә Р’омайе. Мьләте Йунаньстанейи кәвьн гәләк хwәнди бун у бона сәрwахтийа wан мьләтед дьн qәдьре wан дьгьртьн. Зьмане wан жь алийе һ’әму хwәндәванава дьһатә хәбәрдане, нә т’әне ль Йунаньстанеда, ле ль wәлатед дәр жи. Ль к’идәре кö әскәред йунана дьчуне, култура хwә ль wьр бәла дькьрьн. К’ьтебед Пәймана Ну пешийе бь зьмане йунани һатьнә ньвисаре.

Йуһ’әнна – Бь наве Йуһ’әнна чәнд мәри Пәймана Нуда һәнә, ле йед һәрә ә’йан әв ьн:

1. Йуһ’әннайе Зәбәди йәк жь һәр донздәһ шагьртед Иса бу. Әw шанди бу. Әwи «Мьзгинийа Йуһ’әнна» у се нә’мә ньвисинә у ль гора фькьра гәләка к’ьтеба «Ә’йанти» жи wи ньвисийә.

2. Йуһ’әннайе Ньхöмдар, әw п’ехәмбәр у готьнбеже хәбәра Хwәде бу (Луqа 1:13-17; 7:26). Т’обәдар аведа дьньхöмандьн у щьмә’та Исраеле бона Мәсиһ һазьр дькьрьн (Луqа 3:3-20; 7:27).

кәла – һ’әбс, зьндан, гьртигәһ.

Кәнан – наве wи wәлати йә, к’ижан кö Хwәде ль гора созе Хwә да мьләте Исраеле, wәки бьбә wәлате wан. Әв наве «Кәнан» һе бәри ль wьр майина мьләте

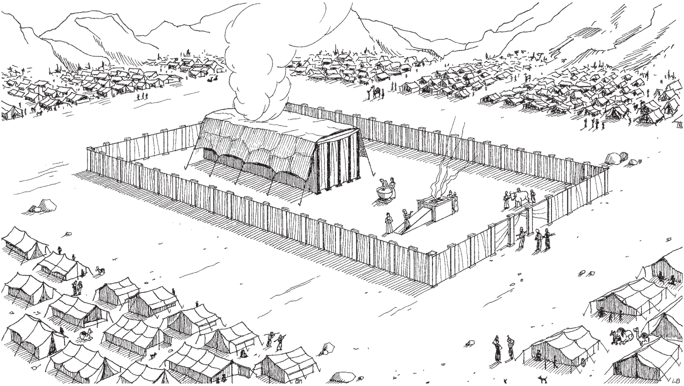

Коне Шә’дәтийе (Коне Щьвине)

Исраеле һәбу. Паше «Исраел» йан жи «Фьльстин» һатә готьне. Мәтта 15:22; К’аред Шандийа 7:11; 13:19.

кәнани – мьләтәк бу кӧ ль Кәнане дьман, зӧр’әта кӧр’е Һам, кӧр’е Нӧһ (Дәстпебун 10:6).

Коне Шә’дәтийе (Коне Щьвине) – Гава щьмә’та Исраеле жь Мьсьре дәрк’әт, Хwәде сәре ч’ийайе Синайе Мусар’а гот, чаwа гәрәке Коне Шә’дәтийе бе чекьрьне (Дәрк’әтьн 25). Гава чекьрьн, р’умәта Хwәде әw щи т’ьжи кьр у Хwәде бь р’умәта Хwә шә’дәти да у да хӧйакьрьне кӧ Әw т’әви wан ә (Дәрк’әтьн 38:21). Коне Шә’дәтийе у Коне Щьвине (Дәрк’әтьн 27:21) йәк бун. Щьмә’та Исраеле ль wьр дьщьвийан. Сьлеман жи Оршәлимеда п’арьстгәһ дәwса wеда чекьр. Коне Шә’дәтийеда (у ӧса жи п’арьстгәһеда) тьштед пироз жи һәбун, мәсәлә: Сьндоqа Пәймана Хӧдан (Qануна Дӧщари 10:8), аwа готи Сьндоqа Шә’дәтийе (Жьмар 4:5).

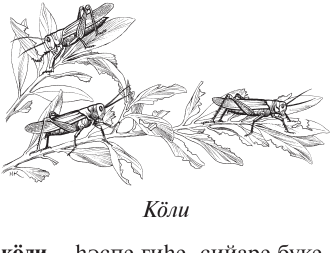

Кӧли

кӧли – һәспе гиһе, сийаре буке.

Кöр'е Дашьд – навәки к'ьфш ә, кö мьләте щьһу бона Мәсиһ дьготьн, чьмки Хwәде соз дабу, кö Мәсиһ wе жь р'ьк'ьнйата Дашьд бе. Мәтта 1:1, 6, 17, 20; 9:27; 15:22; 21:9; 22:42; Марqос 10:47-48.

Кöр'е Мерьв (Кöр'е Инсан) – Чаwа жь к'ьтеба Данийел п'ехәмбәр (7:13-14) те хöйакьрьне, бәри һатьна Иса Мәсиһ мьләте Исраеле баwәр дькьр кö Хwәде wе хьлазкьрәки бона щьмә'та Хwә бьшинә, wәки wан жь гöнед wан хьлаз кә у наве Wи wе «Кöр'е Мәрьв» бә. Пәймана Нуда гәләк щара Иса Мәсиһ Хwәха әв нав ль Хwә кьр. Әв хwәнавкьрьна Иса бь р'әнгәки ньхамти дьдә хöйакьрьне, кö Иса әw ә бона к'ижани Хwәде готьбу, кö чаwа Хьлазкьр wе бе дьнйайе у Әw ә, Йе кö Хwәде п'адшатийед т'әмамийа дьнйайе данә дәсте Wи. Ль һәр чар Инщилада Иса дьбежә, Кöр'е Мерьв Хwәха йә у һ'öкöме Wи бона бахшандьне у диwанкьрьне һәйә (Марqос 2:10; Йуһ'әнна 5:27) у öса жи Хwәха wе жийина Хwә бьдә, wәки йед дьн аза бьн (Марqос 10:45). Мәтта 8:20; Луqа 18:8; Йуһ'әнна 1:51; К'аред Шандийа 7:56 у йед майин.

Кöр'е Хwәде – Пәймана Нуда әв нав Иса Мәсиһр'а те готьне, ле әw бь мә'на физики (щьсмани) найе фә'мкьрьне. Пәймана Кәвьнда, «Кöр'е Хwәде» навәки бона wи П'адшайи йә, йе кö Хwәде бьжарт, аwа готи бона Мәсиһ (йе бь р'ун к'ьфшкьри), кö Бәрдәстийе Хwәдейи Пироз у Амьн ә (Ишайа 42:1-8; 49:1-13; 50:4-11; 52:13-53:12; Зәбур 2:6-12). Әw нав «Кöр'е Хwәде» незикийа һәләqәтийа нава Хwәде у Wида дьда к'ьфше. Аwа готи Иса Мәсиһ бь мә'на р'öһ'ани Кöр'е Хwәде те навкьрьне. Пәймана Нуда һатийә ньвисаре, кö Кöр'е Хwәде Хәбәра Хwәде йә (Пәйва Хwәде йә) у Хәбәра Хwәде жи Хwәха Хwәде йә. Кöр'е Хwәде жь Бав (Хwәде) те. Әw нура р'умәта Хwәде йә у сурәте Хwәдейе кö хöйа набә. Һе бәри ә'фьрандьна ә'рд у ә'змана Кöр' ль щәм Баве бу. Бав у Кöр' йәк ьн, хwәстьна wан жи йәк ә, һ'öкöме Кöр' мина һ'öкöме Баве йә у Кöр' Баве мәрьвава дьдә ашкәрәкьрьне у Кöр' бь һ'әму аwайи т'ам ашкәрәбуна Баве йә. Жь к'әрәма хwә бьн хәбәра «Бав»-да бьхуньн. Мәтта 1:18-20; Колоси 1:15-20; Ибрани 1:1-4; Йуһ'әнна 1:1-5; 3:16; 5:21-23;

10:30; 13:3; 14:9; 16:27-28; Луqа 10:22; Р'омайи 1:4.

к'атьб – ньвиск'аре сәрwеред бажер (К'аред Шандийа 19:35).

к'аһин – жь зӧр'әта Һаруне бьре Муса бун. К'аһина әw горийед (qӧрбанед) кӧ мьләте Исраеле данин сәржедькьрьн. Әw бона мьләте Исраеле бәр Хwәде дьсәкьнин у дӧа дькьрьн, навчети дькьрьн у хwәстьна Хwәде щьмә'тер'а дьданә ә'йанкьрьне. Wана дәһәке (жь дәһа п'арәкә) һәбуке, һәгәр һасьл буйа, йан дайина бәре ә'рде буйа, йан чь к'ар qазьнщ кьрана жь щьмә'та Исраеле хwәр'а дьстандьн. Нав щьвата гьрәгьред щьһуйада сәрәкед к'аһина жи һәбун. Йәк жь wан сәрәкед к'аһина бона wәхтәке дьһатә бьжартьне кӧ бьбә Сәрәкк'аһин, әwи сәрwерийа т'әмамийа к'аһина у щьвата гьрәгьра дькьр. Сәрәкед к'аһина әw бун жи, йед кӧ иди щарәке дора хwәда бьбунә Сәрәкк'аһин, ӧса жи жь йед ә'йанә жь малед wан Сәрәкк'аһина бун. Qануна К'аһинтийе 6:8–10:20; Мәтта 26:57; Ибрани 6:20–8:6 у йед майин.

к'ēләк – тәньшт.

к'емун – (к'имйон, зирә) т'охьме щур'әки п'ьнщар'а йә. Щьһуйа әw чаwа дәрман дьхwарьн пе qәнщ дьбун (Мәтта 23:23).

к'әрәм – Пәймана Нуда гәләк щара чаwа п'ешк'ешәк йан дайинәк те фә'мкьрьне. К'әрәм хwәстьна дьле Хwәде йә, wәки тьштәки qәнщ, илаһи хьлазбуне бьдә мәрьвед кӧ нә һежайи п'ешк'ешед Wи нә. Әw беһәq дьдә мәрьва у ль һивийа тьштәки пашдастандьне нинә. Гәләк щара К'ьтеба Пирозда ньвиск'ара к'әрәма Хwәде чаwа дӧа-дьрозгә бона һәв хwәстьнә.

к'әфән – жь qәдәк (п'инә, п'ач'), мьри теда дьп'еч'ьн.

к'әфил (стандьн) – (гьрәw, к'әфаләт) п'әрә жь бәр мәрьвва те дайине, wәки бькарьбьн аза бьминьн һ'әта р'ожа диwанкьрьне.

к'әwдайина гӧна (к'әwандьна гӧна) – р'әситкьрьна гӧна, бахшандьна гӧна. «К'әw» те фә'мкьрьне чаwа шәwьтандьн, р'әситкьрьн.

к'ози – 1. хwәлийа шәwьти.

2. К'озикьри жи те фә'мкьрьне чаwа «дәрмаликьри».

к'оти (к'отибун) – нәхwәшик ә, кӧ сәр мерьв бьрин дәртен, әw бьрин к'ур дьбьн, кӧ т'ӧ щара qәнщ набьн. Ль гора Qануна К'аһинтийе жь сәре 13-а һ'әта 14-а зәмане бәре һәр щур'ә нәхwәшийа сәр ч'әрм жь

к’отибунева гърти һ’әта чәнд щур’ә п’ъзька, ӧса жи тьштед к’әфьки һ’әрам дьһатьнә һ’әсабе. Щьмә’те бәри нәхwәшед аһа дьдан жь гӧнд у бажара дәрдьхьстьнә дәр, ле һәгәр ньшкева йәк qәнщ буйа, гәрәке хwә нишани к’аһин бькьра у һ’әди бьда, wәки дәстур бьдане кӧ әw бьк’әта нава щьмә’те.

К’офи

к’офи – Һена бәре нава йунанада к’офи жь гӧла йан бәлга бун, гъловәр’ бона сәре мәрьва дьһунандьн. Wан мәрьва к’офи дьстанд, йед кӧ листькед спортеда сәрдьк’әтьн (алт’ дькьрьн) йан жи бона әскәред ә’гит бун кӧ дьжмьн бьндәст дькьрьн. Корьнт’и I, 9:25; Ә’йанти 2:10; 3:11; 4:4, 10 у йед майин.

к’ӧлфәт – жьн, пирәк.

к’ӧмр’әшийа Хwәде – р’ӧһ’ани те фә’мкьрьне. Пәймана Кәвьнда, гава щьмә’та Хwәде дәст жь Хwәде к’ьшанд у п’ут һ’әбандьн, әw ӧса дьһатә һ’әсабе, бемә’нә чаwа жьна йәки ч’ә’в бавежә мерәки дьн у мере wе к’ӧмр’әшийе бькә. Һосейа 2:2-13; Йерәмийа 3:6-10, 20; Корьнт’и I, 10:22; Корьнт’и II, 11:2.

к’ӧрх – к’ьнща зьвьр жь муйе бьзьне, чаwа нишана шине бәр Хwәде ль хwә дькьрьн (Мәтта 11:21).

К’ьништ

к’ьништ – бь йунани «СӦНАГОГ», щийе щьвата хwәденасед щьһуйа йә, илаһи р’ожа шәмийе, кӧ ньвисаред пироз теда дьхуньн, дӧа дькьн у һин дькьн. Һәр әндәмәки к’ьнište дькарә һин бькә. Дәма Исада к’ьништ һ’әму бажаред щьһуйада һәбун. Qӧрбан ль wьр нәдьһатьнә сәржекрьне. Жь к’әрәма хwә бьн хәбәра «п’арьстгәһе»-да бьхуньн.

к’ърк’ут – (к’әwк’ öрт’) кәвьрә-ки нәрм у зәр ә кӧ бь алавәкә р’әнге вәкьри шәwq дышәwьтә у бина wе жи qәwат ә (туж ә). Луqа 17:29; Ә’йанти 9:17-18 у йед майин.

К’ътеба Зәбура – к’ътебәкә Пәймана Кәвьн ә. Зәбур хwәха к’ӧлам у стьранед шькьрдайине нә бона Хwәде. Ӧса жи мәрьва жь к’урайийа дьле хwә авитьнә сәр һ’але хwә, дьловандьнә у дәрд-кӧлед хwә Хwәдева ә’лам кьрьнә. П’айе-п’ър’е Даwьд п’адша әв зәбур ньвисинә.

К’ътеба Пироз – һьн Ньвисаред Пәймана Ну т’әви йед Пәймана Кәвьн һәвр’а дьбьнә т’әвайи-йа К’ътеба Пироз, аwа готи «Библийа» кӧ те wәлгәр’андьне «К’ътеба сәр к’ътебар’а».

лейи – тофан.

Леwи – 1. Йәк жь һәр донздәһ кӧр’ед Аqуб бу. Зӧр’әта Леwи жи йәк жь wан һәр донздәһ qәбилед Исраеле бу. Муса п’е-хәмбәр у бьре wи Һарун, һәр дӧ жи жь ве qәбиле бун. Жь нава ве qәбиле Хwәде Һарун зӧр’әтева бона шьхӧле Хwәде п’арьстгәһеда, аwа готи к’а-һинтийер’а бьжарт. Йед майин алик’арийа ван к’аһина дькьрьн. Дәрк’әтьн 6:16-25; 32:26-29;

Леwи у к’аһин

Жьмар 1:47-53; Луqа 10:32; Ибрани 7:5, 9-10; Ә’йанти 7:7 у йед майин.

2. Леwийе кӧр’е Һалфаwо шагьртәки Иса бу, кӧ жер’а Мәтта жи дьготьн.

ләщк’ар – йе кӧ т’әви йәки дьн йан дьк’әвә ләще йан qоше.

лил – хизгә, qум, чәмур’.

ломәкьрьн – нәһәqкьрьн, диwан-кьрьн, сущдаркьрьн.

Лут – бьразийе Бьраһим бу. Гава Бьраһим чу бона wәлате кӧ Хwәде соз дабу, Лут т’әви wи чу. К’әтьн wи wәлати у Лут чу бажаре Содомеда ма. Дәстпебун 11:27, 31; 14:1-16; 19:1-38; Луqа 17:28-32; Пәтрус II, 2:7.

луфька бә’ре – лифька (кӧлаве) бә’ре.

мала Аqуб – мьләте Исраел. Аqуб у Исраел йәк ьн. Һәр донздәһ кӧр'ед Аqуб, awa готи һәр донздәһ кӧр'ед Исраел, бунә донздәһ qәбилед Исраеле.

мана – Гава Щьмә'та Исраел жь Мьсьре дәрк'әт, т'әви Муса чьл сали нава бәр'ийеда бу. Бәр'и щики хьки-хwәли (вьки-вала) бу, ль wьр һәр сьбәһ бона хwарьне Хwәде «мана» жь ә'змана дьбаранд у дьда wан, чьмки хwарьна wан т'ӧнәбу. Пештьри р'ожа шәмийе (сәбте), һәр сьбәһ щьмә'та Исраеле дәрдьк'әт дьчу, бона р'ожәке мана т'оп дькьрьн у дькьрьнә нан, дьхwарьн. Мана тьштәки wәкә льбед к'ьшмиша хӧйа дьбу. Льбед wи гьловәр' у сьпи бун у тә'ма wи мина тә'ма нане шкәвайи һьнгьвкьри бу (Дәрк'әтьн 16; Жьмар 11:4-9). Һьнәк фә'м дькьн кӧ мана гәзо йә, ле на. Гәзойе кӧ дьк'әвә сәр бәлгед даред мә'зе у даред бәруйе, әва тьштәки дьн ә, нә мана йә.

Мәлк'и-Садьq – П'адша у к'аһине бажаре Шәлиме бу. Щарәке дьжмьна бьразийе Бьраһим, Лут мала wива гьртьн. Бьраһим чу т'әв wан дьжмьна шәр' кьр у сәрк'әт, Лут, мал у мьлк'е wива хьлаз кьр пашда ани. Гава Бьраһим вәгәр'ийа, йәки бь наве Мәлк'и-Садьq р'асти wи һат, нан у шәрав да Бьраһим у дӧа ль wи кьр. Бьраһим йәк жь дәһә п'аред һ'әму тьштед кӧ т'әви хwә жь шер' анин п'ешк'еши wи кьр. Гәләк сал пәй ве йәкер'а ә'дәте щьмә'та Исраеле бу, wәки йәк жь дәһә п'аред бәр у тьштед дьн бьдана к'аһина. Дәстпебун 14:17-20; Ибрани 5:6-10; 6:20; 7:1-17.

Мәрйәм – Чәнд к'ӧлфәт К'ьтеба Пирозда һәнә, наве wан Мәрйәм.

1. Дийа Иса.
2. Мәрйәма Мәждәлани (Мәтта 27:56; Марqос 16:9; Луqа 8:2; Йуһ'әнна 20:1-2, 11-18).
3. Мәрйәма хушка Мәрт'а у Лазар (Луqа 10:38-42; Йуһ'әнна 11:1-5; 12:1-7).
4. Мәрйәма дийа Аqуб у Усьв. Һьнәк дьфькьрьн кӧ әв Мәрйәм хут әw Мәрйәма жьна Клепас бу (Мәтта 27:56; Марqос 15:40; 16:1; Луqа 24:10).
5. Мәрйәма дийа Йуһ'әннa-Марqос. Мала wе Оршәлимеда һәбу, ль wьр шагьртед Иса дьщьвийан (К'аред Шандийа 12:12).

мәрьв – мьров, инсан.

Мәсиһ – хәбәрәкә ибрани йә. Мә'на wе бь зьмане ибрани әв ә: «Йе

бь р’ун к’ьфшкьри». Гава йәк дьбу п’адша, р’ун сәр сәре wида дькьрьн. Әв жи дьбу нишана кӧ фьланкәс бу п’адша. Хwәде соз дабу, wәки хьлазкьрәки щьмә’та хwәр’а бшинә, кӧ wан аза кә, п’адшатийа Хwәде бинә нава wан у бьбә п’адшайе т’әмамийа дьнйайе. Ләма гава Иса һат, әw бь наве «Мәсиһ» һатә готьне, wәки бьдә к’ьфше кӧ әw жь Хwәдеда бьжарти у к’ьфшкьри йә. Хәбәра «р’ункьри» бь зьмане йунани ХРИСТОС те готьне.

мәсиһи – йе кӧ ль пәй Иса Мәсиһ дьчә у Wи баwәр дькә. К’аред Шандийа 11:26; 26:28; Пәтрус I, 4:16.

мират’ – һәбука баве, wар, wерьс.

Мирещьн – (Щьн, Иблис, Шәйт’ан) Бь йунани «ДИАБОЛОС» ә, кӧ те фә’мкьрьне «щьн», ӧса жи хәбәра «САТАНАС» те хәбате, кӧ әв хәбәр ә’сьле хwәда жь зьмане ибрани йә у т’әрщьмә дьбә «Йе мьqабьл, хәйбкьр, бӧхданбеж». Сәрда жи Пәймана Нуда гәләк навед wийә дьн һәнә. Мәсәлә: Сәрwере щьна (Мәтта 9:34; 12:24), Бәлзәбул (Мәтта 12:24), Щер’ьбандкьр (Мәтта 4:3), Мә’р у Зийа (Ә’йанти 20:2), Йе Хьраб (Мәтта 5:37; 6:13), Баве дәрәwа (Йуһ’әнна 8:44) у йед майин. К’ьтеба Пироз ә’йан дькә, кӧ мирещьн дьжмьне Хwәде у мәрьва йә. Әw бәр Хwәде шькийате мәрьва дькә. Әw хwә дькә дьлqе мьлйак’әте р’онайе (Корьнт’и II, 11:14), мәрьва дьхапинә, жь р’ийа Хwәде дәрдьхә у тьштед майин дьдә һ’әбандьне, мәрьва дькә һесире гӧна. Ӧса жи К’ьтеба Пироз ә’йан дькә, кӧ Иса Мәсиһ һатә дьнйайе бь мьрьн у р’абуна Хwә мирещьн бьндәст кьр. Ахьрийа дне (Р’ожа Ахрәте) Иса wәхте һатьна Хwәйә дӧда wе дилwана мирещьн у мьлйак’әтед wи бь агьре һ’әта-һ’әтайе бькә (Мәтта 25:41; Ә’йанти 20:10).

Муса – сәрwерәки щьмә’та Исраелейи ә’йан бу. Wәхте кӧ щьмә’та Исраеле һесир у хӧламед wәлате Мьсьре бун, Хwәде әw бьжарт у щьмә’та Исраеле бь дәсте wи хьлаз кьр. Хwәде пе дәсте Муса Qанун жи дайә щьмә’та Исраеле (Дәрк’әтьн сәре 1-е һ’әта сәре 20-и у йед майин). Мәтта 8:4; 17:3-4; Йуһ’әнна 5:45-46; Ибрани 3:2-5, 16 у йед майин.

мьзгиндар – йе кӧ Мьзгинийа П’адшатийа Хwәде дьдә, Инщиле дьдә наскьрьне (тә’риф дькә).

Мьзгини (Мьзгинийа Хwәде) – «Инщил» жь к’ока (р’аwа) хәбәра ӘӦАГГӘЛИОН бь зьмане йу-

нани те. Мә’на wе бь кӧрманщи «мьзгини» йә. Мьзгини жи те фә’мкьрьне чаwа хәбәр йан дәнгәки хер сәр мәрьвда те.

мьлйак’әт – Зьмане ибрани у йунанида фә’мина wе «qасьд» ә, чьмки әвана qасьдед Хwәде нә. Әвана һәйинед р’ӧһ’ани нә, кӧ һ’ъзура Хwәдеда дьминьн. Найенә дитьне һ’әта хwәха хwә ә’йан нәкьн. Мьлйак’әт qьрара Хwәде ә’лам дькьн йан жи тиньнә сери. Әwана жь алийе Хwәдеда к’ьфшкьри нә, кӧ мәрьва хwәйи кьн у гӧһ бьдьнә wан (К’аред Шандийа 12:6-11; 27:23; Ибрани 1:14). Щарна Хwәде мьлйак’әта дьшинә щәм мәрьва, wәки тьштәки wанр’а бежә. Мьлйак’әте сәрwере һ’әму мьлйак’әта Мьхайил ә (Щьһуда 9). Йәки дьн жи наве wи Щьбрайил ә (Луqа 1:19, 26).

мьрари – (мурдар) Һ’әйwане кӧ найе сәржекьрьне, хун теда дьминә, һ’ьшк дьбә, әw мьрар те һ’әсабе.

Мьсьр – wәлатәки незики Исраеле йә. Щьмә’та Исраеле ль wьр чарсьд сали бу һесир у хӧлам. К’аред Шандийа 7:34-40; Мәтта 2:13.

назьк – бәдәw, хwәшьк.

нандьрун – п’аләти, п’аләйи.

нане Хwәдер’а дайи – (нане һ’ъзуре, нане пешбәрийе) нане пироз һена Мусада Коне Шә’дәтийеда (Коне Щьвинеда), ӧса жи пәйр’а п’арьстгәһеда һәбу. Әв нан ль сәр сьфра зер’ин «ль пешбәри Хӧдан» дьһатә р’езкьрьне. Һәр р’ожәкә шәмийе к’аһина донздәһ нане бе һәвиртьр’шк дьпә’тьн, ль сәр сьфра зер’ин даданин у йед кӧ һ’әфтийа дьнда дәwсе данин, к’аһина йе пешийе щийе пироздa дьхwарьн. Пештьри к’аһина изьна т’ӧ кәси т’ӧнәбу әв нан бьхwарана. Әв нан нишанәкә Пәймана Хӧдан бу, кӧ әw т’әви щьмә’та Исраеле бу. Qануна К’аһинтийе 24:5-9; Мәтта 12:4; Марqос 2:26; Луqа 6:4.

нард – р’унәки бинхwәш кӧ жь шинайикә Һьндьстане дьһатә

Нард

чекьрьне. Марqос 14:3; Йуһ’әнна 12:3, 5.

нәдьр – (гори, qӧрбан) Ль гора Qануна Муса (Дәрк’әтьн 13) инсан у һ’әйwанед ньхӧрийә нер, әw нәдьред (горийед) Хwәде бун. Һ’әйwан дьһатьнә сәржекьрьне у жь бәр инсенва дьһатьнә дайине. Мә’на wе әв ә, кӧ һәр ньхӧри п’ара Хwәде бу, пироз, бӧһӧрти у т’айбәти, аwа готи Хwәдер’а щӧдәкьри бу (Луqа 2:23).

нәзир – те фә’мкьрьне «Хwәдер’а дайи», аwа готи йәки кӧ Хwәдер’а бона хьзмәтк’арийе ад-qьрар дькьр (Жьмар 6:1-21). Се qәйдед һ’ими бона йед нәзир һәбун:

1. Һәгәр жьн буйа йан мер буйа, гәрәке шәрав-араq вәнәхwара, нә тьри, нә жи хӧрәкед жь меwа тьрийе бьхwара.

2. Гәрәке мәqәс йан дузан п’ор’е сери нәк’әта һ’әта wи wәхте адейи к’ьфшкьри хьлаз нәбуйа.

3. Гәрәке щьнйазе мьрийа нәк’әта, нә жи незик буйайе. Wәхте адкьрьнейи лапи һьндьк си р’ож бу, ле мәрьв жи һәбун бь т’әмамийа ә’мьре хwә Хwәдер’а ад-qьраркьри бун, аwа готи нәзир. Пәймана Кәвьнда бона чәнд мәрьвед нәзирә адкьри ньвисар ьн, мәсәлә: Самуел, йе кӧ дийа wи әw хwәха Хwәдер’а да (П’адшати I, 1:11, 28) у Шьмшон (Һ’акьмти 13:2-5). Пәймана Нуда Йуһ’әннайе Ньхӧмдар (Луqа 1:15; 7:33) нәзире адкьри бу. Хӧйа дьбә кӧ Паwлос у чәнд мәрьвед майин (К’аред Шандийада 18:18; 21:23-24, 26) бона дәмәкә кьн чаwа нәзир адкьри бун, wан ль гора qәйдә-qанунед нәзирийе хьлазийа wәхте адейи к’ьфшкьри п’ор’е хwә кӧр’ кьрьн у һ’әди дан (Жьмар 6:9, 18).

нәмами – хайинти, бебәхти.

нәмер – әв әw мер ьн, йед кӧ жь мертийе к’әти нә. Һьнәк жь зькмакийеда ӧса нә, һьнәк жи мәрьва әw ӧса кьрьнә, мәсәлә: Зәмане бәре п’адшед ве дьне гәләк хӧламед бьндәсте хwә нәмер дькьрьн, аwа готи дьхәсандьн, кӧ дәст нәавитана к’ӧлфәтед мале.

нәщьһу (мьләтед майин) – һ’әму мьләтед дьнйайе, кӧ ә’сьле хwәда нә щьһу нә. Һ’әму мьләтед нәщьһу п’утп’арьст бун, пештьри һьнәка, йед кӧ Хwәдейе щьһуйа, аwа готи Хӧдан т’әне баwәр дькьрьн. Жь к’әрәма хwә

бьн хәбәра «п’утп’арьст» у бьн хәбәра «йунан»-да бьхуньн.

Нә’ман – сәрwере әскәред wәлате Сурйайе бу, йәки ә’йан бу, ле к’оти бу. Гава бона Елиша п’ехәмбәр бьһист, чу щәм wи һиви же кьр кӧ wи qәнщ кә. Елиша готе «Һәр’ә ч’әме Урдӧне у h’әфт щара нӧqи бьне аве бә дәре, те qәнщ би». Нә’ман гӧр’а wи кьр у Хwәде әw паqьж у qәнщ кьр. П’адшати IV, 5:1-27; Луqа 4:27.

Нә’мәйед Кәле – Әфәси, Филипи, Колоси у Фьлимон. Әв нә’мә wәхте Пашлос кәледа бу һатьнә ньвисаре. Әфәси 3:1; 4:1; Филипи 1:7, 13; Колоси 4:3, 18; Фьлимон 1, 10.

Нинәwа – наве бажар ә. Хwәде Уньс п’ехәмбәр шандә wьр wәки бежә щьмә’та wи бажари кӧ әwе бажаре wан wеран кә, чьмки гәләк хьраби дькьрьн. Гава wан хәбәред Уньс бьһистьн, бь гьри жь гӧнәкьрьне вәгәр’ийан. Хwәде бахшандә wан. Иро әв бажар дьк’әвә нава ә’рде Ираqе, к’идәре гәләк к’ӧрд дьминьн. К’ьтеба Уньс; Мәтта 12:41; Луqа 11:30, 32.

Нӧһ – бавә’шир у п’ехәмбәр бу. Һена Нӧһда мәрьва кӧ гәләки хьраби дькьрьн, Хwәде гот: «Әзе тофана мәзьн р’акьм, wәки һәр тьштед дьнеда wеран бьн». Ле Нӧһ мәрьвәки баwәрмәнд бу у гӧр’а Хwәдеда бу. Чаwа кӧ Хwәде готә wи, ӧса жи әwи гәмикә мәзьн чекьр. Әw нәфәред хwәва у h’әйwанед щур’ә-щур’ә жь аве хьлаз бун, ле h’әму инсанед дьне хәньqин. Дәстпебун 6:9–10:32; Мәтта 24:37-39; Луqа 3:36; 17:26-27; Ибрани 11:7; Пәтрус I, 3:20; Пәтрус II, 2:5.

ньвисар (ньвисаред пироз) – Пәймана Кәвьн у Пәймана Ну. Ле гава ньвиск’аред Пәймана Ну к’ьтебед хwәда бә’са «ньвисар» йан «ньвисаред пироз» дькьрьн, фькьра wан сәр wан к’ьтебед ньһайә Пәймана Кәвьнда бу, чьмки к’ьтебед Пәймана Ну һьнге һәла һе чаwа к’ьтебәк нәһатьбунә бәрәвкьрьне (Тимот’ейо II, 3:16-да).

ньсрәти – мәрьвед жь бажаре Ньсрәте. Әв нав бона Иса һатә готьне (Мәтта 2:23; Марqос 14:67) у пәйр’а жи бона мәсиһийа (К’аред Шандийа 24:5).

ньсьл – ньфш.

ньхӧмандьн – Пәймана Нуда ньвисар ә, кӧ Йуһ’әннайе Ньхӧмдар гәләк мәрьв ль ч’әме Урдӧнеда дьньхӧмандьн. Әwи гот, кӧ гәрәке жь гӧнәкьрьне вәгәр’ьн у паше бенә ньхӧмандьне. Бь

ви аwайи Йуһ’әннайе Ньхөмдар дьле мәрьва бона һатьна Мәсиһ һазьр дькьрьн. Öса жи шанди у баwәрмәндед Исайә пешьн жь qöр’на пешьнда, йед кö дьбунә баwәрмәнд, пе аве дньхöмандьн. Әв йәк дьбу нишана вәгәр’андьн, паqьжбун у бахшандьна гöнед wан. Öса жи ньхöмандьна баwәрмәнда ве сöр’е дьдә фә’мкьрьне, кö т’әви Иса мьрьн, дәфьнбун у жь мьрьне р’абун. Мәтта 28:19; К’аред Шандийа 2:38, 41; 10:47-48; Р’омайи 6:3-4; Корьнт’и I, 10:2; 12:13; Галати 3:27; Колоси 2:12; Пәтрус I, 3:21 у йед майин.

ньхöмдар – Йуһ’әннар’а дьготьн ньхöмдар. Гава wи хәбәра Хwәде бәла дькьр, т’обәдар бь аве дньхöмандьн. Луqа 1:5-25; Мәтта 3:1.

ньхöри – К’ьтеба Пирозда, кöр’е ньхöри ль сәр һ’әму зар’ар’а бу у һәqе wи жь һәqе һ’әмуйа зедәтьр бу. Жь мьлк’е баве дöбарә п’ара wи дьк’әт (Qануна Дöщари 21:15-17, Ишайа 61:7), дöайе бавейи һәри qәнщ әwи дьстанд (Дәстпебун 27), öса жи һ’öкöме баве (Дәстпебун 27:29, 37; 37:21-22; П’адшати IV, 2:9). Ле кöр’әки дьн дькарьбу һәqед ньхöртийа бьре хwә же бьстанда (Дәстпебун 25:34; Ибрани 12:16). Анәгори Qануна Муса, һәр ньхöрийе нерини жь мерьв йан һ’әйwен, әw п’ара Хöдан бу (Qануна К’аһинтийе 27:26, Жьмар 3:12-13). Бона ве йәке, п’ешк’еши Хwәде дькьрьн (аwа готи Хwәдер’а нәдьр дькьрьн) у дьданә П’арьстгәһе (де у бав кöр’е хwәйи ньхöри пашда дьк’ьр’ин (Жьмар 18:15, 3:40-51, Дәрк’әтьн 13:1 [2], 12 [13])). Хwәде һ’әму мьләт хöльqандьн, ле Исраел бьжарт wәки бьбә мьләте Wийи ә’зиз, аwа готи т’әйбәти, ләма жер’а дьбежә «кöр’е ньхöри» (Дәрк’әтьн 4:22, Йеремийа 31:9) öса жи «бәре дәрәмәта пешьн» (Йеремийа 2:3). Даwьд п’адша у wаре wи Мәсиһ, әw һәр дö жи ньхöрийе Хwәде тенә готьне. Qәwат у һ’öкöме wан т’әйбәти бун (Зәбур 89:27 [28 ибрани]). Пәймана Нуда, Мәсиһр’а дьбежьн «Ньхöри» чьмки һ’öкöм, сәрwерти у к’öрсийа Wи сәр һ’әмуйар’а йә (Ибрани 1:6; Колоси 1:15) у Әw пешьн жь нава мрийа р’абу (Колоси 1:18; Ә’йанти 1:5). Колоси 1:15-да әв йәк те готьне кö Мәсиһ Ньхöрийе һ’әму ә’фьрина йә, аwа готи,

Ньхӧрийе Хwәдейи ль сәр h’әму ә’фьринар’а йә. Һ’ӧкӧме Мәсиh сәр h’әму ә’фьрина hәйә у Әw Хwәха бәри wе йәке hәбу (бьхунә Колоси 1:16-17, ӧса жи Филипи 2:6 у Йуh’әнна 17:5). Баwәрмәндед Иса Мәсиh жи «ньхӧри» тенә готьне (Ибрани 12:23), чьмки әw мәрьвед Хwәдейә т’айбәти нә, wар у мьлк’е Wи нә, кӧ гәрәке ә’мьре пироз, бӧhӧрти-жьбарә бьжин. Чаwа кӧ Мәсиh ньхӧрийе жь нава мьрийа йә, әв йәк гӧмане дьдә баwәрмәнда кӧ әw жи т’әви wе р’умәта р’абуна жь мьрийа бьн.

Оршәлим – иро жер’а «Qӧдса Шәриф» жи те готьне. Әw бажаре щьhуйайи hәри мәзьн у ә’йан бу, чаwа иро жи. П’арьстгәhа щьhуйа жи ль wьр бу. Бәри 3000 сала Даwьд п’адша Оршәлим жь дәсте йәбусийа станд. Пешийе әw бажаре П’адшатийа т’ьфаqийа Исраеле бу у паше бу бажаре п’адшатийа башуре, аwа готи Щьhуда. Һьнге Даwьд п’адшайе wе бу, h’әсабе мәрьвед wе 2000 бу. Wәхте Пәймана Нуда h’әсабе мәрьвед wе лапи кем 80 000 бу. Бона щьhуйа, Оршәлим бажаре hәри пироз ә.

пәйман – (аhда, ад у qьрар) нав дӧ мәрьвада, нав дӧ к’омада, йан жи нав Хwәде у мәрьвада те гьредане. Пәйманәк нава Хwәде у Нӧhда hәбу (Дәстпебун 9:8-17), нава Хwәде у Бьраhимда (Дәстпебун 15), нава Хwәде у Даwьдда (П’адшати II, 7; Зәбур 89:1-37). Ль сәре ч’ийайе Синайе Хwәде пәйманәк т’әви щьмә’та Исраеле гьреда. Ль гора ве пәймане Хwәде соз да wәки Хwәха Хӧдане щьмә’та Исраеле бә у wан хwәй кә, ле гәрәке Исраел жи Qануна Хwәде бьqәдинә, йа кӧ Wи бь дәсте Муса да. Ле Исраеле гәләк щара пәйман, аwа готи Qануна Муса дьт’әр’ьбанд. К’ьтебед щьhуйайә пирозр’а, йед кӧ бәри Иса hәбун, wанар’а дьбежьн «Пәймана Кәвьн». Wеда ньвисар ә, кӧ Хwәде wе пәйманәкә ну т’әви щьмә’та Хwә гьредә (Йерәмийа 31:27-37). Хwәде әв пәймана ну пе дәсте Иса Мәсиh бона h’әму мьләта гьреда, пе хун у мьрьна Wи. Марqос 14:24; Луqа 22:20; Р’омайи 3:21-26; Корьнт’и I, 11:25; Ибрани 10:10-22.

Пәймана Кәвьн – Qьрара Кәвьн. К’ьтебед щьhуйайә пирозр’а, йед кӧ бәри Иса hәбун, wанар’а дьбежьн «Пәймана Кәвьн», чьмки wанда бона пәймана Хwәде т’әви щьмә’та Исраеле

те готьне. Жь к’әрәма хwә бьн хәбәра «пәйман»-да бьхуньн.

Пәймана Ну – Qьрара Ну. Wан к’ьтебед пирозр’а дьбежьн Пәймана Ну, к’ижанада дәрһәqа Иса Мәсиһ у щьвина Wида ньвисар ьн, чьмки нава wанда дәрһәqа пәймана Хwәдейә нуда те готьне, йа кӧ т’әви мәрьва гьреда. Әва пәймана пе хуна Иса Мәсиһ бона бахшандьна гӧнед һ’әму мәрьва һатийә гьредане (Марqос 14:24; Корьнт’и I, 11:25; Әфәси 5:2; Ибрани 7:26-28). Жь к’әрәма хwә бьн хәбәра «пәйман»-да бьхуньн.

Пәтрус – жер’а Шьмһ’ун у Кифас жи дьготьн. Әw йәк жь һәр донздәһ шагьртед Иса бу. Әw шанди бу. «Пәтрус» бь зьмане йунани у «Кифас» (аwа готи «кефа») бь зьмане арами тенә фә’мкьрьне «qәйа» йан «кәвьр» (Йуһ’әнна 1:42).

Пилато – жь Qәйсәре Р’омайе к’ьфшкьри бу, әw wәлийе wәлатед Щьһустане, Самәрйайе у Идумәйайе бу. Маләкә wи ль Qәйсәрийе бәр бә’ре бу, ле маләк жи Оршәлимеда бу. Мәтта 27:2, 11-26; Луqа 23:1-25 у йед майин.

пироз – (мьqәдәс, бьмбарәк, зийарәт, бӧһӧрти, хальс) Мә’на «пироз» ль гора К’ьтеба Пироз фькьра р’ӧһ’ани йә. Хwәде Хwәха пироз ә у пирозбуна Wи сәр һәр тьштир’а йә. Һащәт, мәри у тьштед майинә бона һ’әбандьне Хwәдер’а тенә башqәкьрьне, чаwа бӧһӧрти-жьбарәкьри (пирозкьри). Мәрьвед пироз әw ьн, йед кӧ бона хьзмәтк’арийа Хwәде у жийина бӧһӧрти башqәкьри нә (Корьнт’и I, 1:2). Ве wәлгәр’андьнеда дәwса «Пирозед Хwәде» «Щьмә’та Хwәде» һатийә ньвисаре (Корьнт’и II, 1:1). «Пирозе Хwәде» у «Йе Пироз» жи навед Иса Мәсиһ нә (Пирозе Хwәде: Марqос 1:24; Луqа 4:34; Йуһ’әнна 6:69; Йуһ’әнна I, 2:20; Ә’йанти 3:7; Йе Пироз: Луqа 1:35).

пол – п’әред сьфьр ьн, йед һәри бе qимәт ьн. Дӧ пол qаси qӧр’ушәки йә. Марqос 12:42; Луqа 12:59; 21:2. Жь к’әрәма хwә ль навниша (таблиса) ль к’ӧтасийа фәрһәнгоке бьньһер’ьн.

пунг – нә’нә.

П’адшатийа Хwәде, П’адшатийа Ә’змана – бона т’әвгьредана Хwәде у щьмә’та Wи те готьне. Чаwа п’адша щьмә’та хwә хwәй дькә у сәр wе п’адшатийе дькә, Хwәде жи ӧса йә. Һәр тьштед кӧ

щьмә'т h'әwщә дьбә дьдә wah у р'ебәрийа wah дькә. Щьмә'та Wи әw мәрьв ьн, йед кӧ баwәрийа хwә Wи тиньн у гӧр'а Wи дькьн. Гава Иса Мәсиh щара пешьн hатә дьне, п'адшатийа Хwәде бь щур'әки ну хӧйа бу, чьмки Иса р'екә ну мәрьвар'а вәкьр, wәки т'әви Хwәде т'әвгьредайи бьн у бьжин. Бона ве йәке те готьне кӧ П'адшатийа Хwәде иди дәстпебуйә. Ле гава Иса Мәсиh диса бе, we hьнге п'адшатийа Хwәде т'әмам бьбә у h'әму инсанар'а бь щур'әки ну бе ә'йанкьрьне (Мәтта 6:33, 19:16-30; Марqос 10:15). Мә'на П'адшатийа Хwәде у П'адшатийа Ә'змана йәк ә. Мәтта хәбәра «Ә'зман» дәwса «Хwәде» да хәбате, чьмки хӧйа дьбә кӧ wи Мьзгинийа хwә ль гора зараве щьhуйа ньвиси у нә ә'дәте щьhуйа бу кӧ наве Хwәдейи пироз гәләк щара банина сәр заре хwә. Ләма щьhуйа гәләк щара «Ә'зман» щийе кӧ Хwәде дьминә, дәwса наве «Хwәде» дьданә хәбате. Дәред кӧ Мәтта «П'адшатийа Ә'змана» ньвисин, Марqос у Луqа «П'адшатийа Хwәде» ньвисин. Мәтта 4:17, 5:10; Марqос 1:15; Луqа 6:20.

п'арьстгәh – (ә'бубәтханә, ибадәтханә, хана Хwәде) авайийе щьhуйайи hәри бәрбьч'ә'в у ә'йан бу. Сьлеман п'адша щара пешьн п'арьстгәh бажаре Оршәлимеда чекьр. Әw т'әне ль Оршәлиме hәбу. Мьләте Исраеле дӧа у h'әбандьнед хwә wьр дькьрьн у горийед (qӧрбанед) хwә ль wьр сәржедькьрьн. П'арьстгәh жь чар п'ара бу: Һ'әwш, Һьндӧр', Пирозгәh у Щийе Һәри Пироз. П'әр'дәкә мәзьн навбьр'и дьда Пирозгәhе у Щийе Һәри Пироз. Сале щарәке Сәрәкк'аhин дьчу Щийе Һәри Пироз. Әwи ль wьр hьн бәр гӧнед хwәва, hьн жи ль бәр гӧнед щьмә'тева гори сәржедькьрьн, дӧа дькьр у бахшандьна гӧна жь Хwәде дьхwәст. Гава Иса ль сәр хач мьр, әв п'әр'да пироз нивида бу дӧ тиша (Луqа 23:45-46). Сала 70-да пәй буйина Иса Мәсиhр'а, Титойе сәрәскәре Императорийа Р'омийе п'арьстгәh wеран кьр. Жь hьнгева h'әта р'ожа иройин п'арьстгәh щарәкә дьн нәhатийә чекьрьне.

п'ехәмбәр – (нәби, qасьде Хwәде, qуле Хwәде, готьнбеже Хwәде) әw инсан бун. Хwәде wahр'а хәбәр дьда, кӧ әw готьна Wи бьгьhиньнә мәрьва.

п’ехәмбәрти – К’ьтеба Пирозда хәбәра «п’ехәмбәрти» фьрә те фә’мкьрьне. Йе кö п’ехәмбәртийе дькә, әw бь р’ебәрийа Р’öһ’е Пироз готьнәкә жь Хwәде ә’лами мәрьва дькә. Чаwа Павлос Корьнт’и I, 14:3-да дьбежә, йе кö п’ехәмбәртийе дькә, баwәрийа мәрьва ава дькә, дьл дьдә бәр wан у бәр дьле wанда те. Иди п’ехәмбәрти нә т’әне бона тьштед кö һе нәqәwьми нә.

п’ешә – сьнә’т, һостати.

п’ешк’еш – дийари, һ’әдийа.

п’ешк’ешкьрьн – (дийарикьрьн) бәр кәсәки хәлатәк данин (п’ешк’еш дане). Ль гора Qануна Муса зар’ок п’ешк’еши Хwәде дькьрьн, wәки Хwәде әw пироз (бәрәк’әт) бькрана.

п’еч’ьра – р’әфьк, малч’ьра, п’әлтька ч’ьре.

п’әйн – сәргине һурбуйи, зьбьл, ә’дәба һ’әйwен.

п’әрәданг – сьндоqа (qöт’ийа) һ’әди-дийари у хера. Хәлqе хер у хератед хwә дькьрьнә wьр.

п’игар – йе кö бь һәqти һ’әйwен хwәй дькә.

п’утп’арьст – мьләтед нәщьһу кö п’ут дьһ’әбандьн, дьһатьнә һ’әсабе п’утп’арьст чаwа иро жи дьһ’әбиньн. Мәсәлә, стәйрка, тә’ве, һиве, мьлйак’әта, һәйин у тьштед т’әбийәте, öса жи п’утед бь дәста чекьри. П’ут жи öса те фә’мкьрьне «сәнәм».

Артәмиса ханьм хwәде, п’ута бажаре Әфәсе (К’аред Шандийа 19:24 35)

п’ьшкбун – дьле йәки жь хәбәра йе дьн дьминә у же дьчә.

п’ьшккьрьн – жь р’е дәрхьстьн. Йәк тьштәки дькә, кö ль йе дьн хwәш найе у әw жь wи дьчә.

р’астһ’әсаббун у р’астийа Хwәде – Ньвисаред пирозда хәбәра «р’астийа Хwәде» бь чәнд щур’а те фә’мкьрьне. Щарна р’асти чаwа «һәqийа Хwәде» те фә’мкьрьне, әw һ’öнöрәки Wи йә. Ле щарна жи «р’астийа Хwәде»

кьрьнәкә Wи йә, кӧ чаwа Әw мерьв бесущ дькә у р'аст һ'әсаб дькә, нә кӧ т'әне ве йәке, ле мерьв т'әви Хwә дькә йәк жи. Һьнге инсан бәр ч'ә'ве Wи мина Wи р'аст хӧйа дьбә. Пәймана Кәвьнда жи те фә'мкьрьне, кӧ мәрийе р'аст әw ә, йе кӧ гӧнед wи һатьнә бахшандьне (Зәбур 32; Р'омайи 4:4-8). Wәки дьн жи «р'астийа Хwәде» гәләк щара фькьра хьлазкьрьнева гьредайи йә: Хwәде р'аст ә, амьн ә у хwәйе созе Хwә йә у йе кӧ гази Wи дькә, ль гора созе Хwә wи хьлаз дькә (Зәбур 51:14; Ишайа 46:12-13).

р'аw – р'а, р'айе даре.

р'аw-р'ъзьм – ә'дәт, ширәт, һинкьрьн у qанунед пешийа.

Р'евека – жьна Исhаqе кӧр'е Бьраһим бу. Дийа Аqуб у Әсаw (Р'омайи 9:10-13).

р'әз – 1. р'әзе тьрийа, бахе тьрийа, бахчә.

2. емиш, феки.

Р'әхаб – жьнәкә нә р'ийа хwәда бу, ле баwәрийа хwә Хwәде ани у алик'арийа щьмә'та Исраеле кьр. Мәтта 1:5; Ибрани 11:31; Аqуб 2:25.

Р'ожа Ахрәте – Р'ожа Диwане, р'ожа хьлазийа дьнйайе. Ӧса жи щарна к'ьтебеда ве р'ожер'а «Р'ожа Хӧдан» дьбежьн, аwа готи р'ожа һатьна Иса. We р'оже мьрийе жь мьрьне р'абьн у wе диwана һ'әму мәрьва бь дәсте Хwәде бьбә. Ишайа 13:6, 9; Мәтта 10:15; 12:36; Луqа 10:12, 14; Йуһ'әнна 6:39-40; 6:44; 6:54; 11:24; Пәтрус II, 2:4, 9; 3:7, 10; Йуһ'әнна I, 4:17; 20:11-15 у йед майин.

Р'ожа К'әwандьне – бона щьмә'та Исраеле р'ожа һәрә ә'зиз у пироз бу (ЙОМ КЬППУР бь ибрани). Сале щарәке п'арьстгәһеда Сәрәкк'аһин дәwса (бәрделийа) гӧнед щьмә'те у хwәва бона паqьжбуна п'арьстгәһ у горигәһе хуна һ'әйwана п'ешк'еш дькьр у дьк'әтә Щийе Һәри Пироз (Дәрк'әтьн 30:10; Qануна К'аһинтийе 16:1-34; 23:27; Ибрани 9:6-7). Пәймана Нуда жи Иса Мәсиһ Хwә жь бәр инсанва кьрә qӧрбан, гава сәр хач хуна Хwә р'ет, һатә кӧштьне. Әw к'әтә Щийе Ә'зманайи Һәри Пироз, щәм Баве Хwә у хwәqӧрбанкьрьна Wи бона һ'әта-һ'әтайе йә (Ибрани 9; 10:12). Һ'әрчи баwәрийа хwә Wи тиньн, әw ль бәр бахша хуна Иса дьк'әвьн у жь гӧнед хwә хьлаз дьбьн. Р'омайи 3:25-26; Ибрани 2:17.

Р'ожа Пенщийә һ'әсаб (Пентекост) – Бь зьмане йунани фә'мина ПӘНТЕКОСТЕ «пенщи» йә. Xwәде т'әми да щьмә'та Исраеле, кӧ р'ожа пашьнә пәй дәстпебуна Щәжьна Дәрбазбунер'а һ'әфт һ'әфтийа һ'әсаб кьн у Р'ожа Пенщи щәжьнәке жи бькьн. Ве щәжьнеда чь кӧ жь дәрәмәтед wан (дәхьлед wан) пешийе дьк'әтә бәр к'еләндийе, данин п'ешк'еши Xwәде дькьрьн (Qануна К'аһинтийе 23:15-21). Р'ожа Пенщир'а Щәжьна Нандьруне (Щәжьна Дәрәмәтед Ә'рде) жи те готьне, ӧса жи Щәжьна Һ'әфтийа. Р'ожа Щәжьна Пенщида Р'ӧһ'е Пироз щара пешьн чаwa п'ешк'еш баwәрмәндар'а һатийә дайине (К'аред Шандийа 2:1-41).

Р'ожа Р'абуне – (Р'ожа Qийамәте) әw р'ож ә кӧ һ'әму мәрьвед qәнщ у хьраб wе жь мьрьне р'абьн у ль бәр Xwәде у Иса Мәсиһ щаба кьрьнед xwә бьдьн.

Р'ожа Р'ожийа – жь к'әрәма xwә бьн хәбәра «Р'ожа К'әwандьне»-да бьхуньн.

р'ожа т'ьвдарәккьрьне – Щьһуйа р'ожа инийер'а дьготьн: «Р'ожа т'ьвдарәккьрьне», чьмки wе р'ожеда wан бона р'ожа шәмийе һазьрийа xwә дьдитьн. Р'ожа шәмийе р'ожа пироз бу, изьна wан т'ӧнәбу кӧ бьхәбьтийана. Бона щьһуйа инийе чаwa р'о дьчу ава, һьнге р'ожа шәмийе дәстпедькьр.

Р'ожа Хӧдан – 1. Пәймана Кәвьнда п'ьр'анийа щара те фә'мкьрьне, әw wәхт йан дәмед кӧ Xwәде диwана щьмә'та Xwә дькә, мәсәлә: Пе дәсте ордийед мьләтед майин, йан жи пе нәхwәшийа (Йоел 1:15; 2:1, 11; Амос 5:18, 20; Малахи 4:5).

2. Пәймана Нуда «Р'ожа Хӧдан» р'ожа һатьна Иса Мәсиһә дӧда бона диwана дьнйайе йә (Т'есалоники I, 5:2; Т'есалоники II, 2:2). Гәләк wе бона ве р'оже һазьр нибьн (Мәтта 24:42-44; Луqа 12:35-40; Пәтрус II, сәре 3-а). Щарна те готьне: «Р'ожа Хӧдане мә Иса Мәсиһ» (Корьнт'и I, 1:8) йан жи «wе Р'оже» (Т'есалоники II, 1:10).

3. Т'әне Ә'йанти 1:10-да «Р'ожа Хӧдан» те фә'мкьрьне «р'ожа йәкшәме» (лә'де), чьмки Хӧдан Иса Мәсиһ йәкшәмеда жь мьрьне р'абу. Жь һьнгева әw р'ож бу р'ожа щьвина баwәрмәнда (К'аред Шандийа 20:7; Корьнт'и I, 16:2).

р'ожа шәмийе – (р'ожа сәбте) бона щьмә'та Исраеле р'ожәкә ә'зиз

(т’айбәти) у пироз ә (Дәрк’әтьн 16:23; 20:8, 11; 31:14-15). Бь ибрани ШАБАТ ә. Бь кöрманщи «сәбт» жь шабате hатийә. Бона щьhуйа, шабат наве р’ожа h’әфта йә у йа хьлазийа h’әфтийе йә. Инийе еваре, гава р’ож дьчә ава, шабат дәстпедькә у h’әта 24 сьh’әта дьк’ьшинә. Ль гора Т’әwрате (Дәстпебун 2:2-3; Дәрк’әтьн 20:8-11; 35:2) р’ожа шабатеда к’ар у хәбат нә щайиз бу бькьрана, әв р’ож р’ожа р’ьh’әтийе у h’әбандьне йә (Дәстпебун 1; Qануна К’аhинтийе 23:1-3).

р’ожи – К’ьтеба Пирозда щур’ә-щур’ә h’алед р’ожигьртьне hәнә. Һ’аләкида нан нә дьхwарьн (П’адшати I, 12:16-21, Мәтта 4:2, Луqа 4:2), h’аләки дьнда нә дьхwарьн нә жи вәдьхwарьн (Дәрк’әтьн 34:28; Әзра 10:6; К’аред Шандийа 23:12, Уньс 3:5-8), h’аләки дьнда жи нә гошт, нә шәрав, нә тьштед хwәшә-тә’м дьхwарьн-вәдьхwарьн (Данийел 10:2-3). Мәрәме р’ожийе К’ьтеба Пирозда әв бу, кö хwәйир’ожи дöа бькә, нәфса хwә ль бәр Хwәде ньмьз кә, хwә бьшкенә, нә кö бона наве хwә кö бәр мәрьва бе к’ьфше, ле wәки т’әне Хwәдева ә’йан бә (Мәтта 6:16-18; Луqа 2:37; Qануна Дöщари 9:18; Данийел 9:20). Qануна Мусада т’әне р’ожәкә р’ожийейә ә’дәти hәбу (Qануна К’аhинтийе 23:26-32), ле hәгәр wәлат дьк’әтә охьрмед гьран, hьнге р’ожед дьн жи дьhатьнә к’ьфшкьрьне, wәки р’ожи бьгьртана (Йоел 1:14). Ә’дәте ферьсийа hәбу, кö hәр дöшәме у пенщшәме р’ожи бьгьртана (Луqа 18:12). Гава Иса сәр дьне бу, шагьртед Иса р’ожи нәгьртьн (Марqос 2:18-20).

Р’ома – иро п’айт’әхте wәлате Италйайе йә. Һена Иса Мәсиhда щьмә’та Р’омайе гәләк wәлат бьндәст кьрьбун, öса жи Исраел. Гәләк щьмә’та Исраеле дьжәнийанә П’адшайе Р’оме (Qәйсәр) у h’öкöмәтийа wи.

Р’öh’е Пироз – (Р’öh’е Хwәде, Р’öh’е Мьqәдәс, Р’öh’е Бьмбарәк, Р’öh’е Бöhöрти) Р’öh’е Пироз Р’öh’е Хwәде йә. Пәймана Кәвьнда Р’öh’е Хwәде чаwа qәwата Хwәде хöйа дьбә, к’ижани кö Хwәде илаhи дьда п’ехәмбәра. Бь зьманед йунани у ибрани хәбәра «ба» у «р’öh’» йәк ьн (Йуh’әнна 3:8). Пәймана Нуда Р’öh’е Хwәде бь щур’әки ну h’әму баwәрмәндед Исар’а те дайине (К’аред Шандийа

2:38), ӧса жи һе гәләки чаwa шәхсәк йан нәфсәкә Хwәде те фә’мкьрьне, аwa готи Әw Хwәха Хwәде йә (Мәтта 28:19). Гава Иса чу щәм Баве, Р’ӧһ’е Пироз чаwa дәрсдар, пьштован у п’ешк’еш баwәрмәндар’а шанд (Йуһ’әнна 14:26; 15:26; К’аред Шандийа 10:45). Әw алик’арийа мәрьва дькә, мәрьва бәрбь т’әмамийа р’астийе дьбә (Йуһ’әнна 16:13; Корьнт’и I, 2:10-13), щарна бона тьштед башqә р’ебәрийа мәрьва дькә (К’аред Шандийа 13:2; 16:6-7), ль бәр Хwәде бона баwәрмәнда лава-навчетийе дькә (Р’омайи 8:26-27) у qәwате дьдә баwәрмәнда, wәки хәбәра Хwәде бежьн у Хwәдер’а хӧламтийе бькьн (Корьнт’и I, 2:4-5; Тимот’ейо II, 1:7). Мәрәме п’ешк’ешед Р’ӧһ’е Пироз әв ә, кӧ т’әмамийа щьвина баwәрмәнда бьшьдинә у ава кә (Корьнт’и I, сәред 12 һ’әта 14).

р’ӧһ’ед һ’әрам – р’ӧһ’ед хьраб. Щьһуйа wаһ р’ӧһ’ед щьнар’а дьготьн «р’ӧһ’ед һ’әрам», йед кӧ мәрьв пе дьк’әтьн у йед щьнак’әти һ’әрам дьһатьнә һ’әсабе. Изьна wаһ т’ӧнәбу, wәки тек’әтана нава щьмә’те йан жи щийед пироз.

р’ӧшәткьрьн – бәртилкьрьн. Йәк п’әра йан тьштәки дьн дьдә һ’акьм йан йәки дьнейи хwәйиһ’ӧкӧм, wәки qанун бе т’әр’ьбандьне, кӧ йа дьле wи бьбә.

р’ункьрьн – (һәтwанкьрьн, доһнкьрьн) 1. Ль гор ә’дәте щьһуйа, гава йәк дьбу п’адша, әw пе бьзьре зәйт’уне дьһатә р’ункьрьне. Әв жи дьбу нишан, кӧ әв кәса буйә п’адша. Иди р’ункьрийе Хwәде Әw ә, Йе кӧ Хwәде бьжарт у к’ьфш кьр, аwa готи Мәсиһ ә (Луqа 4:18). Жь к’әрәма хwә бьн хәбәра «Мәсиһ»-да бьхуньн.

2. Хәлqе һьнге жи р’ун, мина р’уне бинхwәш чаwa нишана qәдьр дькьрьнә сәр меванед хwә (Луqа 7:46; Зәбур 23:5), щьнйазед мьрийед хwә жи р’ун дькьрьн (Луqа 23:56–24:1), чаwa дәрман бьринед нәхwәша дьхьстьн (Луqа 10:34), ӧса жи бь wи нәхwәш р’ун дькьрьн, чаwa символ wәки Хwәде qәнщ кә (Марqос 6:13; Аqуб 5:14).

р’успи – бона сәрwеред мьләте Исраеле дьһатә готьне, ӧса жи бона сәрwеред дине wаһ. Пәймана Нуда әw жи әндәмед щьвина гьрәгьра бун. Ә’йантийеда бист чар р’успи һәнә, кӧ ә’зменда Хwәде дьһ’әбиньн у

мә’на wан дьбә чаwа нишана т’әмамийа щьмә’та Хwәде.

р’ьк’ьнйата Даwьд – Бәрәка Даwьд, мала Даwьд. Дәма Пәймана Кәвьнда Даwьд п’адше Исраелейи һәри мәзьн бу. Пәй wир’а кöр’е wи Сьлеман бу п’адшайе Исраеле. Жь мал у зöр’әта Даwьд гәләк п’адша р’абун. Иса жь зöр’әта Даwьд бу. Мәтта 1:1, 20; Луqа 1:27, 69; Р’омайи 1:3; Тимот’ейо II, 2:8; Ә’йанти 5:5; 22:16.

садуqи – әw нава щьһуйада партикә (к’омәләкә) диндар (олп’арьст) бу. Әв парти бьч’ук ле ә’йан бу. П’ьр’анийа әндәмед wе к’аһин бун. Wан баwәрийа хwә бь һәр пенщ к’ьтебед Муса (аwа готи Т’әwрат йан һәр пенщ к’ьтебед пешьнә Пәймана Кәвьн) данин, ле р’öһ’, мьлйак’әт у р’абуна мьрийа (qийамәти) баwәр нәдькьрьн. К’аред Шандийа 4:1-2; 23:6-10; 23:8.

самәри – Чахе п’адшатийа Р’әһобоwам (кöр’е Сьлеман, п’адшайе Щьһустане) у Йеробоwамда (п’адшайе Исраеле), мьләте Исраеле жь һәвдö qәтийан. Р’әһобоwам т’әви дö qәбилед Исраеле бажаре Оршәлиме у Щьһустанеда ма. Йеробоwам т’әви дәһә qәбилед Исраеле Самәрйа хwәр’а кьрә п’айт’әхт. Бь ви щур’әйи мьләте Исраеле бу дö п’ара у дьжмьнатийа һәв кьрьн. Пәй ве йәкер’а жи п’адшайе ашурийа гәләк мьләте Исраеле дор-бәред Самәрйайе щишьһ’ьти бажаред мәдийа у йед майин кьрьн (П’адшати IV, 17:1-6) у мьләтед майин бь п’утед wанва анин, дәwса wанда щи-wар кьрьн (П’адшати IV, 18:24-40). Бь ви аwайи мьләте самәрийа т’әви мьләтед п’утп’арьста жит, дан у стандьн, ә’сьл у баwәрийа хwә һ’әр’ьмандьн у хwә жь Т’әwрате дур хьстьн. Самәри әw ьн, йед кö жь Самәрйайе у дор-бәред wе бун.

Самәрйа – һьн нә’йа нава Щәлиле у Щьһустанеда бу, һьн жи наве п’айт’әхте п’адшатийа бакöре (мьфрьqе) бу, аwа готи Исраел. Мьләте Самәрйайе у щьһу гәләки дьжәнийанә һәв, чьмки гәләк ә’дәт у баwәрийед дин у сийасәта wан нә мина һәв бун, öса жи бона щийе һ’әбандьне һәвр’а qайл нибун (Луqа 10:25-37).

Самуел – п’ехәмбәрәки ә’йан бу. Бь дәсте wи Даwьд п’адша һатә к’ьфшкьрьне. П’адшати I, 1-7; К’аред Шандийа 3:24; 13:20; Ибрани 11:32.

сербази – к’оч’әкти.

сеwи – ет’им.

сәрбәсти – азади, аза.

Сәрәкк’аhин – мәзьне h’әму к’аhина бу, öса жи сәрәке щьвата гьрәгьра. Сале щарәке ль Р’ожа К’әwандьне әw дьк’әтә Щийе П’арьстгәhейи Һәри Пироз, wәки п’ешк’еша хуне бона гöнед хwә у йед щьмә’та Исраеле бьдә. К’öрсийа Сәрәкк’аhин wәхте навбәра Пәймана Кәвьн у Пәймана Нуда пешда hат. Салед 18-36 наве Сәрәкк’аhин Qәйафа бу.

сәрсәд – жь әскәре Р’омайе (Италйайе) бу, кö сәрwери ль сәд әскәри дькьр.

сәрh’әзар – жь әскәре Р’омайе (Италйайе) бу, кö сәрwери ль h’әзар әскәри дькьр.

сәрwахти – шә’рәзайи.

Сийон – әw ч’ийа йә, сәр к’ижани п’арьстгәh hатә чекьрьне. Гава Даwьд п’адша Оршәлим жь дәсте йәбусийа станд, бажар бьч’ук бу, т’әне сәр ви ч’ийайи (гьри) бу. Сийон те фә’мкьрьне щарна әw ч’ийайе кö п’арьстгәh ле бу, щарна т’әвайийа бажаре Оршәлиме (Мәтта 21:5), щарна h’әму щьмә’та Исраеле, щарна щьмә’та Хwәде йан жи бажаре Хwәдейи дьнйа нуда (Ибрани 12:22; Ә’йанти 14:1). «Qиза Сийоне» те фә’мкьрьне бажаре Оршәлиме, аwа готи бьнәлийед Оршәлиме (Йуh’әнна 12:15). Р’омайи 9:33; 11:26; Пәтрус I, 2:6.

Синай (Ч’ийайе Синайе) – әw ч’ийа йә, кö wьр Хwәде hәр дәhә т’әми данә Муса п’ехәмбәр. Щарна жи сурәти (символи) у р’öh’ани те фә’мкьрьне (Галати 4:24).

Содом у Гомора – дәма Бьраhимда дö бажаред кәнанийа бун, кö незики Бә’ра Мьри бун. Мәрьвед hәр дö бажара бь гöнәк’арийа хwә öса жь Хwәде дур к’әтьбун, кö Хwәде әw бь егьр у к’ьрк’уте шәwьтандьн у qьр’а wан ани (Дәстпебун 18:16–19:29).

спартьн (бьсперә) – т’әсмилкьрьн.

стойхи – ль пәй hинкьрьна философе Зәно дьчун. Зәно qаси 265 сали бәри буйина Иса Мәсиh мьр. Һинкьрьна wи әw бу, wәки мәрьв жийина хwә qәбул бькә, пе фькьре жийина хwә h’öкöм бькә, хwә бьгьрә у дина хwә нәдә шабун у еша (К’аред Шандийа 17:18).

Сьлеман – кöр’е Даwьд, п’адше Исраеле бу, ньвисаред wи жи Пәймана Кәвьнда hәнә (Готьнед

Сълеман 1:1; 10:1 у йед майин). Хwәде гәләк сәрwахти да wи, ӧса жи әw гәләки дәwләти бу. П'арьстгәһ пешда әwи да чекърьне. П'адшати II, 12:24-25; П'адшати III, 1:1–11:43; Мәтта 1:6-7; 6:29; 12:42; Луqа 11:31; 12:27; К'аред Шандийа 7:47.

сълсьләт – бав, кал, кале кала у ӧса дьчә жор.

Сьндоqа Пәймане (Сьндоqа Шә'дәтийе) – qӧт'икә пироз, жь дара дарщеwийе чекьри у зер'кьри бу. Әw сьндоq у чь кӧ теда бун (аwа готи һәр дӧ сәлед кәвьрийә кӧ һәр дәһә т'әмийед Хwәдейә мәзьн сәр ньвисар, шьвдара Һарун у дәрдана манайе), әвана нишанед пәймана Хwәдейә т'әви мьләте Исраел бун. Гава мьләте Исраеле р'е дьчу, йан дьчу шер', әв сьндоq хwәр'а дьбьрьн. Гава щики дьсәкьнин, әв сьндоq Коне Шә'дәтийеда Щийе Һәри Пирозда дьма. (Дәрк'әтьн 25:10-21; Ибрани 9:4; Ә'йанти 11:19).

сьнәт – Ль щәм щьһуйа ль гора Qануна Муса гәрәке һәр зар'әкә кӧр'ин бьһата сьнәткьрьне. Ле һе бәри Qануне жи әв сьнәти жь һена Бьраһимда һәбу, әw чаwа нишана пәймана Хwәде т'әви Бьраһим у зӧр'әта wи бу (Дәстпебун 17:9-14). Бь ви аwайи сьнәткьрьн бу нишана мере щьһу у мьләте щьһур'а щарна дьһатә готьне: «Мьләте сьнәткьри». Гава Мьзгинийа Иса Мәсиһ пешийе һатә дайине у бәлакьрьне, жь нава щьһуйед мәсиһи һьнәк һәбун кӧ дьготьн, һәгәр мер дьхwазә бьбә мәсиһи, гәрәке пешийе бе сьнәткьрьне. Әва дьбу нишан кӧ буйә щьһу у ль пәй qануна Муса дьчә, wәки паше бькарьбуйа бьбуйа мәсиһи. Ле Паwлосе шанди әв һинкьрьна щьһуйа qәбул нәкьр. Әwи бона ве пьрсе нә'мә галатийар'а ӧса жи һьнәкед дьнр'а ньвисин. Әwи дьгот, кӧ т'әне тьштәк лазьм ә wәки мәрьв пе хьлаз бә, аwа готи баwәрийа хwә Иса Мәсиһ бинә. Дәстпебун 17:9-14; Дәрк'әтьн 4:25; Йуһ'әнна 7:22; Р'омайи 2:28-29; Галати 5:6; 6:15; Колоси 2:11.

сьргунчуйина Бабилоне – Чахе Нәбукәднәсәр п'адше к'ьлданийа бу, wи щьмә'та Исраеле ажот у сьргуни Бабилоне кьр у щьмә'та Исраеле 70 сали ль wе дәре ма.

сьркә – шәрава кәвьн у тьрш.

сьфәт – сурәт, шькьл.

сьхьр – qәwатед дьнйайеда нә, кӧ хӧданед wан к'ьфш накьн.

тәнгаси – тәнгайи.

тиш – п’арч’ә, п’ар. Мәсәлә: К’ьнща мьн бу дӧ п’арч’а (тиша).

т’агер – фьрqийе дькә нава мәрьва у пьшта йәки дьгьрә.

т’әрбәтдар – йе кӧ тьштед qәнщә маqули зар’отийеда гьрти һин дькә.

т’әхсиркьрьн – р’әдкьрьн.

Т’әwрат – Qануна Муса йә, аwа готи һәр пенщ к’ьтебед пешьнә Пәймана Кәвьн ьн.

т’обәкьрьн – жь гӧнәкьрьне вәгәр’ьн, вәгәр’ьн бәрбь Хwәде. Жь к’әрәма хwә бьн хәбәра «жь гӧнәкьрьне вәгәр’ьн»-да бьхуньн.

т’охьмр’әш – т’овр’әш.

т’ӧщарәти – к’ьр’ин-фьротан, алвери.

т’ьре, (жь) кәси т’ьре – жь кәси wә йә.

т’ьфаq (т’ьфаqбун, т’ьфаqи) – йәкбун, йәкти.

уд – шинайик ә, кӧ жь ава wе р’унәки бинхwәш те чекьрьне. Щьһуйа уд дькьрьнә сәр к’әфәне мьрийа, wәки дәфьнкьрьнер’а һазьр бьн (Йуһ’әнна 19:39).

Уньс – п’ехәмбәр бу, к’ьтеба wи жи һәйә. Хwәде әw шандә бажаре Нинәwайе, ле Уньс нәхwәст гӧр’а Хwәде бькьра. Пе гәмийе чу щики дьн, ле Хwәде фьртонәкә мәзьн шанд. Щьмә’та сәр гәмийе Уньс авитә бә’ре, wәки жь һерса Хwәде хьлаз бьн. Мә’сийе мәзьн (һ’ут) Уньс һ’уфи хwә кьр у Уньс зьке мә’сида се р’ож у се шәва ма, дӧа кьр, һ’әта кӧ мә’си әw жь дәве хwә авитә дәве бә’ре. Пәйр’а Уньс гӧр’а Хwәде кьр у чу Нинәwайе, wәки хәбәра Хwәде бежә wан. К’ьтеба Уньс; Мәтта 12:39-41; 16:4; Луqа 11:29-32.

Усьв – Чәнд мәри К’ьтеба Пирозда һәнә, наве wан Усьв:

1. Йәк жь һәр донздәһ кӧр’ед Аqуб (Исраел) ә. Бьред wи һ’әвсуди ль wи дькьрьн, чьмки баве wан гәләки әw һ’ьз дькьр. Бьред wи әw чаwа хӧлам фьротьн, ле паше әw бу сәрwере wәлате Мьсьре. Бьред wи әw диса дитьн гава һатьнә Мьсьре кӧ нан бьк’ьр’ьн, чьмки wәлате wанда хәлайи бу. Дәстпебун 30:22-24; 37:5–50:26; Йешу 24:32; Зәбур 105:17-22; К’аред Шандийа 7:9-14, 18; Йуһ’әнна 4:5; Ибрани 11:21-22; Ә’йанти 7:8.

2. Усьве мере Мәрйәма дийа Иса. Мәтта 1:16, 18-20, 24; 2:13, 19.

3. Наве бьраки Иса жи Усьв бу. Мәтта 13:55; Марqос 6:3 (Йусес).

4. Усьве бьре Аqубе шанди (нә бьре Йуh'әнна). Мәтта 27:56; Марqос 15:40, 47 (Йусес).

5. Усьве жь Аримәтйайе, мәрьвәки дәwләти, әндәме щьвина гьрәгьред щьhуйа. Әw мәрьвәки qәнщ бу у пәй Иса дьчу. Мәтта 27:57-60; Марqос 15:42-46; Луqа 23:50-53; Йуh'әнна 19:38-42.

6. Усьве Барсабо, йәк жь йед кӧ hе пешда пәй Иса дьчун. К'аред Шандийа 1:23.

7. Усьв, наве wи кьрьн Барнабас. К'аред Шандийа 4:36.

фатьмок – щур'әки кәвотка йә.

ферьси – нав щьhуйада к'омәләкә динп'арьст бу. Әндәмед к'омәла ферьсийа qануна Муса qәнщ заньбун. Әw динп'арьстед сәрт бун. Wана баwәр дькьр, кӧ мьлйак'әт у р'ӧh' hәнә у мьри wе диса р'абьн. Гәләк жь ван р'ьзьм у ә'дәта, йед кӧ ферьсийа пек данин, нав щьhуйада hәбун. Жь ван р'ьзьм у ә'дәта гәләк жи нә жь Т'әwрате бун. Әw бь кьред хwә к'ӧбар-бабах дьбун. Дьхwәстьн чаwа мәрьвед qәнщ хӧйа бьн, ле гәләкед жь wан бь фькьред хwә хьраб бун. Гәләкед жь wан дьжәнийанә Иса у hәв шеwьрин Wи бькӧжьн.

Фьрәwьн – наве п'адшед Мьсьре бу. Һәр йәк жь wан бь ви нави дьhатә готьне. К'аред Шандийа 7:10, 13, 21; Р'омайи 9:17; Ибрани 11:24.

фьртонә – баhоз, бобәлиск.

фьтьлокед ажотьне – зьвьр'ок.

хальфи – шашбуйи, хапийайи, жьр'едәрк'әти.

Хана Хwәде – Әw щийе кӧ Хwәде бона Хwә дьбьжерә, Хана Хwәде дьhатә готьне. Һена Мусада конәк (Коне Шә'дәтийе) hәбу у пәйр'а дәwса wи кони ль Оршәлиме п'арьстгәh hатә чекьрьне у әw бу Хана Хwәде. Әw щийе h'әбандьна щьмә'та Исраеле бу (Марqос 2:26).

хач – Ә'дәте сәрwеред бажаре Р'оме hәбу, мәрьвед хьраб (qачах, меркӧж у йед майин) сәр хач дардадькьрьн, бона щәзакьрьне. Ль сәр хач мәрьв дьмьрьн. Хач жь дӧ qӧт дара чедькьрьн. Гәләк щара гәрәке qачах хwәха хаче хwә бьда сәр мьле хwә бьбьра щийе хачкьрьне. Ль wьр әскәра пе мьха йан пе wәрьса qачах хачва мьх дькьрьн йан гьредьдан. Паше хач р'аст дькьрьн у qачах wьр дардакьри дьма h'әта дьмьр. Гәләк щәфа дьдит h'әта мьрьне у ә'йбәкә гәләки гьран бу кӧ сәр хач бьhатана кӧштьне.

Иса гот, кӧ к'е дьхwазә бьбә шагьрте Мьн гәрәке хаче хwә һьлдә у ль пәй Мьн бе. Мә'на wе әв ә, кӧ йед ль пәй Иса дьчьн гәрәке һазьр бьн бона Wи һ'әта мьрьне жи щәфе бьк'ьшиньн. Мәтта 10:38; 16:24; Марqос 8:34; Луqа 9:23; 14:27.

хернәхwаз – йе кӧ к'ина йәки дьгьрә у хера wи нахwазә.

херуб – р'ӧһ'бәред хwәйибаск ьн, әв щур'әки мьлйак'әтед Хwәде нә у һ'әйкәлед wан сәр qалп'ахе Сьндоqа Пәймане бь баскава чекьри мина мьлйак'әта бун, кӧ р'умәт у диндара (һ'ьзурийа) Хwәде бәрч'ә'в дькьрьн (Ибрани 9:5).

хәйал – һәйинед р'ӧһ'анийә кӧ бь дәста найенә гьртьне.

Хәрдал

хәрдал – п'ьнщар'әк ә, кӧ т'охьме wе зә'ф һур ә, ле гава шин дьбә, гәләки мәзьн дьбә. Мәтта 13:31-32; 17:20; Марqос 4:31-32; Луqа 13:19; 17:6.

хәрщгьр – (бащгьр, вәргистан) йе кӧ п'әра жь щьмә'те дәwләтер'а дьстинә. Wәхте Иса Мәсиһда әв хәрщгьр бона Р'омайе дьхәбьтин. Әw хwәха щьһу бун, ле али Р'омайе дькьрьн, wәки мьләте щьһу п'әрә бона әскәред Р'омайе бьда. Р'омайи зӧлмк'ар бун у щьһу бьндәст кьрьбун, жь wе йәке щьһу гәләки дьжәнийанә хәрщгьра. Хәрщгьр жи гәләк щара пе дәрәwа у хапандьне п'әрә зедә дьстандьн, wәки wанр'а жи п'әрә бьма. Әw жи гӧнәк'аред мәзьн дьһатьнә һ'әсабе.

Хӧдан – (Хwәйи, Р'әб) К'ьтеба Пирозда мә'на Хӧдан «хwәйи» йә. Хӧдан навәки Хwәде йә у навәк жь навед Иса Мәсиһ ә. «Р'әб» жь зьмане ә'рәби йә у әw жи те фә'мкьрьне «хwәйи».

хьлазбун (хьлазкьрьн) – азабун (азакьрьн), р'ьзгарбун (р'ьзгаркьрьн). Жь к'әрәма хwә бьн хәбәра «хьлазкьр»-да бьхуньн.

хьлазкьр – йе кӧ йәки дьн жь тьштәки хьраб хьлаз дькә. К'ьтеба Пирозда хәбәред «хьлазкьр,

хьлазкьрьн, хьлазбун, хьлази» пешийе те фә’мкьрьне чаwа хwәйкьрьн, хьлазкьрьн жь хьрабийе у жь бәла, йан жи qәнщкьрьна жь нәхwәшийа. Мәсәлә, Пәймана Кәвьнда Хwәде щьмә’та Хwәйә Исраел жь Мьсьре, öса жи жь Бабилоне хьлаз кьрийә. Пәймана Нуда Хwәде пе кьрьна Иса Мәсиһ р’е бона мәрьва вәкьр, wәки жь гöна у хьрабийе хьлаз бьн. Бь ви аwайи һьн Хwәде, һьн жи Иса «Хьлазкьр» һ’әсаб дьбьн (бона Хwәде: Qануна Дöщари 32:15; Зәбур 27:9; Луqа 1:47; Тито 1:3; бона Иса: Луqа 1:69; Әфәси 5:23; Тито 1:4; Йуһ’әнна I, 4:14).

хьрнуф – хöрәке бәраза жь бәре даре, п’алуд.

Һабил – Qайин у Һабил кöр’ед Адәм бун. Һабил бьре бьч’ук бу у бьре wи Qайин әw кöшт. Жь к’әрәма хwә бьн хәбәра «Qайин»-да бьхуньн. Дәстпебун 4:2-9, 25; Мәтта 23:35; Луqа 11:51; Ибрани 11:4; 12:24.

һалелуйа – Гава щьһуйа дьхwәст пәсьне Хwәде бдана, дькьрьн qир’ин: «Һалелуйа». Жь зьмане ибрани йә, кö те фә’мкьрьне: «Пәсьне Хöдан бдьн» йан «Шькьр жь Хwәде». Ә’йанти 19:1, 3-4, 6.

Һарун – жь зöр’әта Леwи бу, Леwи жи йәк жь һәр донздәһ кöр’ед Аqуб бу. Һарун бьре Мусайи мәзьн бу, öса жи к’аһине пешьн бу. Хwәде гот, кö к’аһинед щьмә’та Исраеле гәрәке жь зöр’әта Һарун бенә бьжартьне. Һарун у Муса щьмә’та Исраелер’а Мьсьреда хöламти дькьрьн. Һарун али Муса кьр, сәрwертийа щьмә’та Исраеле кьрьн у щьмә’та Исраеле бьн нире хöламтийе дәрхьстьн. Дәрк’әтьн 4:14; 5:1; Жьмар 12; 17; 20; Луqа 1:5; К’аред Шандийа 7:40; Ибрани 5:4; 7:11; 9:4.

Һащәр – щарийа Сәрайа жьна Бьраһим бу, дийа Исмайил. Ле Исмайил нә әw бу, к’ижан кö Хwәде Бьраһимр’а соз дабу. Зöр’әта Исмайил чаwа зöр’әта Бьраһим, чь кö Хwәде соз дабу нәстандьн. Паше кöр’е Сәрайе жера бу у әw бу кöр’е созе Хwәде (Галати 4:21-31).

Һеродәс – Пәймана Нуда чар мәри һәнә кö пе наве «Һеродәс» тен готьне.

1. Һеродәсе Мәзьн: Гава Иса Мәсиһ һатә дьнйайе, Һеродәсе Мәзьн сәр Щьһустане, Щәлиле, Итурйайе у Трахонидайе п’адша бу (Мәтта 2:1-22; Луqа 1:5). Наве баве wи Антипатәр

бу. Һеродәсе Мәзьн йәки гәләки зӧлмк’ар бу, wи жьнәкә хwә, се кӧр’ед хwә, хwәсийа хwә, апәки хwә у гәләкед дьн (пештьри зар’окед Бәйтләһ’ме) кӧштьн.

2. Һеродәс-Антипас: Гава Иса Мәсиһ у Йуһ’әннайе Ньхӧмдар дәст бь к’аред хwә кьрьн, Һеродәс-Антипас сәрwере Щәлиле бу (Луqа 3:1). Баве wи Һеродәсе Мәзьн бу у наве дийа wи Малтаке бу. Әwи сәре Йуһ’әннайе Ньхӧмдар да лехьстьне (Мәтта 14:1-12; Марqос 6:14-29; Луqа 9:9). Бәри хачкьрьна Иса, Иса бьрьнә бәр Һеродәс у wи Иса беһӧрмәт кьр, qәрфе хwә Wи кьр (Луqа 23:7-12).

3. Һеродәс-Әгрипа п’адша: К’аред Шандийа 12:1-24-да Һеродәс-Әгрипа Пәтрус у Аqуб гъртьн у Аqубе бьре Йуһ’әнна да кӧштьне. Мьлйак’әте Хӧдан Һеродәс-Әгрипа кӧшт (К’аред Шандийа 12:21-23). Баве Һеродәс-Әгрипа Аристополо бу, Аристополо жи кӧр’е Һеродәсе Мәзьн бу. Наве дийа Һеродәс-Әгрипа Бәрньке бу.

4. Кӧр’е Һеродәс-Әгрипа, Әгрипайе дӧда бу. Әгрипайе дӧда п’адшайе Щьһустане бу. Пawлос ль бәр Әгрипа у хушка wи Бәрньке (Бәрнькекә дьн) сәкьни у Мьзгинийа Хwәде дьда wан (К’аред Шандийа 25:13–26:32). Әгрипайе дӧда Пawлос шандә бажаре Р’омайе, wәки Qәйсәр диwана wи бькьра.

һеши – дәве бә’ре, к’әwшән.

һәбук – мале дьне, дәwләмәндти, п’әрә.

һәвиртьр’шк – (һавен) дькьнә нава һәвир у һәвир һьлте. Фькьра ве ль щәм щьһуйа бь р’ӧһ’ани хьраб дьһатә фә’мкьрьне, awa готи сурәте (символа) һ’әрамийе, хәйсәте хьраб у ә’мьре һ’әр’ьми бу. Изьна щьмә’та Исраеле т’ӧнәбу, wәки һәвиртьр’шк бькрана нава нане һ’әдийед хwә, к’ижан кӧ Хwәдер’а дьһатә дайине (Qануна К’аһинтийе 2:4), нә жи дькрьнә нава Щәжьна Нане Шкәва чаwa ӧса жи те фә’мкьрьне, awa готи «шкәва» (Дәрк’әтьн 12:15). К’ьтеба Пирозда һәвиртьр’шк чаwa нишана qәwатәкә вәшарти йә, илаһи бона qәwата гӧнә. Чаwa һәвиртьр’шк нава т’әмамийа шкәва һәвирда бәла дьбә йа хwә дькә, ӧса жи гӧнә дькарә нава щьмә’теда бәла бә у зийане бьдә щьмә’те. Луqа

12:1-да һәвиртьр'шк те фә'мкьрьне чаwa дӧр'ути, Мәтта 16:6 у 12-да һинкьрьна ферьсийа у садуqийа мина һәвиртьр'шк бу, кӧ мьqабьли Иса дьсәкьнин. Марqос 8:15; Корьнт'и I, 5:6-7; Галати 5:9.

һәрәм – диwанханә, щийе һәри жорьн.

Һәрмес – п'утәки йунана бу. Йунана дьготьн, кӧ әw qасьде п'утед дьн бу. К'аред Шандийа 14:12.

һивк'әти – (ә'дьройи, йа жорьн к'әти, һивгьрти) йе һиве дьк'әвьн, вәдьч'ьр'ькьн.

һиндар – мәрьвәк нава п'ешә йан спортәкеда хwә һәр гав һин дькә.

һосанна – хәбәрәкә сьлавдайине йә, бь зьмане ибрани, йәки хwәйиqәдьрр'а дьһатә готьне мина п'адша. Пешийе һосанна дӧак бу бь мә'на «Хьлаз бькә!», паше әw бу готьнәкә бь мә'на «Шькьр wир'а». Мәтта 21:9, 15; Марqос 11:9-10; Йуһ'әнна 12:13.

һьлатьн (ль йәки һьлатьн) – дәнге хwә ле һьлдан, һьлмәйибун.

һ'әди – һ'әдийа, п'ешк'еш, хер, дийари.

һ'әлал у һ'әрам – 1. бона щьһуйа әв фә'мин бь хwарьн-вәхwарьне, шуштьн-вәшуштьне у р'абун-р'уньштьна ә'мьре мәрьвава гьредайи буйә. Ль гора Qануна Муса щур'ә-щур'ә һ'әйwан һ'әрам дьһатьнә һ'әсабе: Мәсәлә чәнд щур'ә тәйрәдә, бәраз, чәнд һ'әйwанед бә'реда у һ'әму мә'рәгиск ӧса жи щьнйазе мьрийа, мәрьвед к'оти у йед бь нәхwәшийед ч'әрм (Qануна К'аһинтийе 11; Qануна Дӧщари 14:3-21). Һәгәр йәки дәсте хwә бьда мәрьвәки к'оти йан щьнйазәки бьк'әта, әw иди дьһ'әр'ьми, һ'әрам дьбу у нә щайиз бу, wәки әw мәрьв тек'әта нава щьмә'те йан жи щийед пироз. Кьн готи, гава йәки тьштәк жь qануна щьһуйа дәр бькьра, әw һ'әрам дьһатә һ'әсабе. Щур'ә-щур'ә ә'дәт бона һ'әлалбуна йәки һ'әрам һәбун. Мәсәлә, гәрәке qӧрбан бьда у бь аве бьһата шуштьне. Бона чәнд щур'әйед һ'әлалбуне гәрәке к'аһин жи ль мәрьве һ'әлалбуйи бьньһер'ийа у бьгота кӧ әw иди һ'әлал буйә йан на (Qануна К'аһинтийе 13). Иса гӧһ нәда ә'дәтед кал-бава һьндава ве пьрседа у чәнд тьшт мьqабьли фькьред qанунзан у ферьсийа дьгот (Марqос 7:1-24). Ӧса жи Иса дәсте Хwә да мәрьвед к'оти (кӧ һ'әрам дьһатьнә һ'әсабе) у әw һьн qәнщ дькьрьн, һьн жи

пaqьж дькьрьн (Мәтта 8:1-4). У qәwата Wи сәр р’öh’ед h’әрам жи hәбу, щьн жь щьнак’әтийа (кö h’әрам дьhатьнә h’әсабе) дәрдьхьстьн у qәнщ дькьрьн (Луqа 4:30-36).

2. Һ’әлал фьрә те фә’мкьрьне, чаwа кьрьнед пироз, бе qәлпи, бе дьзи, бе h’ьләк’ари, бь к’әда h’әлал, öса жи жьн-мер h’әлале hәв тен готьне hәгәр әw hьндава hәвда h’әлал ьн, нә ч’ә’вдәр ьн. Һ’әрами жи чаwа әк’се h’әлалийе йә.

h’әрам – жь к’әрәма хwә бьн хәбәра «h’әлал у h’әрам»-да бьхуньн.

шагьрт – йед кö hин дьбьн (дьә’льмьн). Гәләк шагьртед Иса hәбун. Донздәh жь нав wан бьжарти бун. Әw шанди бун. Мәтта 10:1-4; Луqа 5:1 у йед майин.

шанди – (qасьд, р’әсул) бь зьмане йунани АПОСТОЛОС ә. Мә’на ве хәбәре бь Кöрманщи «йе шанди» йә. Иса Мәсиh жь нав шагьртед Хwә донздәh шанди (р’әсул) бьжартьн у шандьн, wәки Мьзгинийа Хwәде бьдьнә мьләтед дьнйайе (Мәтта 10:1-4; Марqос 3:13-19; Луqа 6:12-16). Әвана т’әви Иса дьман у Иса әw hин дькьрьн. Пе ч’ә’вед хwә мьрьна Wи дитьн у паше жи Әw пәй р’абуна Wир’а дитьн. Иса Хwә Паwлосва жи ә’йан кьр у әw чаwа шанди к’ьфш кьр. Барнабас у hьнәкед дьн жи чаwа шанди дьhатьнә готьне, ле жь Иса дәма ә’мьре Wида нәhатьбунә к’ьфшкьрьне.

ширк – К’ьнщед р’әнге ширк йед hәри бьhа бун у р’әнге ширк нәхшәки п’адшатийе бу.

шьвәр’е – р’еч’ьк, р’ийа п’ега мәрьвәки йан р’ийа тәнг.

шькийаткьрьн – гьликьрьн, сущдаркьрьн, газьнкьрьн.

Шьмh’ун – жер’а Пәтрус жи дьготьн. Әw йәк жь hәр донздәh шагьртед Иса бу. Әw шанди бу.

Шьмшон – мерхас у гәләки qәwат бу, Хwәде бь wи гәләк бәла анинә сәре фьльстиниййед кö дьжмьнатийа Исраеле дькьрьн. Һ’акьмти 13:2–16:31; Ибрани 11:32.

шьh’ьти – р’е дәрк’әти.

щер’ьбандьн, дан щер’ьбандьне, hатьн щер’ьбандьне – Щер’ьбандьн әw h’аләки тәнгасийе йә, к’ижанеда баwәрийа мерьв жь тәмхwәстьнед wи йан жь мирещьн те щер’ьбандьне. Дәрк’әтьн 17:2, 7; Ишайа 7:12; Мәтта 4:3, 7; К’аред Шандийа 5:9; 15:10; Корьнт’и I, 7:5; 10:13;

Корьнт'и II, 2:11; Аqуб 1:13-14; Пәтрус I, 1:6, 7; Пәтрус II, 2:9.

Щәжьна Дәрбазбуне (Шива Дәрбазбуне) – әв щәжьна (ә'йда) нав щьмә'та Исраеледа чардәhe мәhа Нисанеда те кьрьне (ль гора салнә'ма ибрани чардәhe Нисане ньhа 1-е Апреле йә). Әве щәжьне бона биранина wе йәке дькьн, кӧ Хwәде чаwа щьмә'та Исраеле жь бьндәстийа Мьсьрийа дәрхьст (Дәрк'әтьн 12:14-20). Һьнге Мьлйак'әте Мьрьне h'әму ньхӧрийед Мьсьрийа, hьн инсан у hьн жи h'әйwан кӧштьн, ле жь сәр малед щьмә'та Исраелер'а «дәрбаз бу» у дәст нәда жь wан т'ӧ кәси, нәкӧшт (Дәрк'әтьн 12:23-27). Бона ве йәке ве щәжьнер'а дьготьн Щәжьна Дәрбазбуне. Пер'а-пер'а пәй Щәжьна Дәрбазбуне р'а Щәжьна Нане Шкәва бона h'әфт р'ожа те дәрбазкьрьне. Нава h'әфтийа Щәжьна Нане Шкәвада т'әне нане шкәва (бе hәвиртьр'шк) те хwарьне. Жь к'әрәма хwә бьн хәбәра «Щәжьна Нане Шкәва»-да бьхуньн. Мәтта 26:2, 5, 18-19; Корьнт'и I, 5:7-8.

Щәжьна Нане Шкәва – әв щәжьн (ә'йд) ль пәй Щәжьна Дәрбазбуне р'а те у жь панздәh h'әта бист дӧдӧйе мәhа Нисане те кьрьне (ль гора салнә'ма иройин жь 2-а h'әта 9-е Апреле те кьрьне). Әва щәжьна бона биранина хьлазкьрьна мьләте Исраеле те кьрьне, гава мьләте Исраеле жь бьндәстийа Мьсьрийа дәрк'әт у чу wи wәлате кӧ Хwәде дабу wан. Әве щәжьнеда h'әфт р'ожа нане шкәва (бе hәвиртьр'шк) те хwарьне. Жь к'әрәма хwә бьн хәбәра «hәвиртьр'шк»-да бьхуньн. Дәрк'әтьн 12:15; Мәтта 26:17; Марqос 14:1, 12; Луqа 22:1, 7.

Щәжьна Пирозкьрьна П'арьстгәhe – Wәкә 165 сала бәри буйина Иса, п'арьстгәhа Оршәлиме жь алийе мьләте сурийада hатьбу h'әр'ьмандьне. Се сала шунда п'арьстгәh у щьhу жь бьн дәсте сурийа бь дәсте Щьhуда Маккабийе сәрwер аза бун. Жь hьнгева Щәжьна Пирозкьрьна П'арьстгәhe дәрбаз кьрьн. Щәжьне 25-е мәhe (бь ибрани Кьсләве, аwа готи кем-зедә мәhа 12-да) дәстпедькьр у h'әта h'әйшт р'ожа дьк'ьшанд. Йуh'әнна 10:22; 1 Маккаби 4:36-59; 2 Маккаби 1:9, 18; 10:1-8 (1 Маккаби у 2 Маккаби к'ьтебед дәма Пәймана Кәвьнда hатьнә ньвисаре, ле нак'әвьнә нава

66 к’ьтебед пироз, аwа готи к’ьтебед нәqануни нә).

Щәжьна Һ’олькчекьрьне – һәр сал пайизе жь 15-а h’әта 21-е мәha Тьшрийе йә (wәкә йәке мәha 10-а, аwа готи йәке Октйабьре). Щьhу дьчун сәр р’әзед хwә, h’ольк чедькьрьн у wанда h’әфтеке дьман. Щьhуйа әв йәк дькьр, wәки бир банина, кӧ чаwа Муса П’ехәмбәр мьләте Исраеле жь Мьсьре дәрхьст у әw чьл сали конада ман. Йуh’әнна 7:2; Qануна К’аhинтийе 23:33-36, 39-42; Qануна Дӧщари 16:13-15; Нәhәмийа 8:13-18.

Щәлилә – qәзакә бакӧра Исраеле йә. Бажаре Ньсрәте wьра йә. Иса ль wьр мәзьн бу у даннасин кьр.

щә’ньмә (дожә) – бь йунани ГӘӘННА йә, бь ибрани ГӘҺЬННОМ ә. Әw хwәха щийе щәфе h’әта-h’әтайе йә, бона әwед кӧ we Р’ожа Ахрәте диwана wан бьбә. Дожә әw hәма хут щә’ньмә йә, hәр дӧ хәбәр ве к’ьтебеда hатьнә хәбьтандьне. Щә’ньмә: Мәтта 5:29-30; 10:28; 23:15; Марqос 9:43, 45, 47; Луqа 12:5. Дожә: Мәтта 5:22; 18:9; 23:33; Аqуб 3:6.

щә’т’ри – тузьк.

щьвин – 1. к’омбуна мәрьва.

2. к’омбуна баwәрмәнда (хwәденаса), йед кӧ бь наве Иса дьщьвьн. Щарна бона т’әмамийа баwәрмәндед дьне чаwа бона к’омәке те хәбате (Әфәси 1:22-23; 3:10; 5:23-32; Колоси 1:18, 24), ле п’ьр’анийа щара бона к’омәкә баwәрмәндед щикида (щьвина Оршәлимеда, К’аред Шандийа 8:1; щьвина Әнтакйайеда, К’аред Шандийа 13:1; щьвина Әфәседа, К’аред Шандийа 20:16). Зәмане Пәймана Нуда баwәрмәнд малада дьщьвийан, дер hәла he т’ӧнәбун. Һьнге мәзьнайийа мала кӧ теда дьщьвийан бона 30 йан лапи зә’ф h’әта 50 мәрьви бу. Мәтта 16:18; 18:17; К’аред Шандийа 5:11; 11:22, 26; 20:17; Корьнт’и I, 1:2; Ә’йанти 1:4.

щьвина гьрәгьра (йа щьhуйа) – әw щьвинәк (мьщлисәк) бу, кӧ теда гьрәгьред щьhуйа ль hәв дьщьвийан. 200 сали бәри Иса Мәсиh гьрти h’әта 200 сали пәй Иса Мәсиhр’а әw диwана щьhуйа бу. Щьвата гьрәгьред щьhуйа wәкә h’әфте мәрьва бу, әw к’аhин, р’успи у qанунзанә бун. Әw ль hәв р’удьныштьн у бь hәв дьшеwьрин. Сәрәкк’аhин хwәха жи сәрәке Щьвина Гьрәгьра бу. Щьвина Гьрәгьра

Щьвина гьрәгьред щьһуйа

бәрпьрсийаре мьләте Исраеле бу. Әw щәзайед кö нә йед мьрьне бу шьхöле wан бу. Ле щәзайед мьрьне данинә бәр диwана сәрwеред р'омайийа. Ләма Щьвина Гьрәгьра Иса шандьнә щәм wәлийе Р'омайи, Пилато. Йуһ'әнна 11:47; 18:31; Луqа 22:52, 66-71, 66. К'аред Шандийа 4:15; 5:21; 6:12; 22:30; 23:1 у йед майин.

щьн – һьн мирещьнр'а те готьне, һьн жи wан р'öһ' у мьлйак'әтед хьрабр'а, йед кö мирещьн дьшинә, кö хьрабийе һ'әму мәрьвар'а дькьн. Пәймана Нуда те ә'йанкьрьне, кö п'утп'арьсти жь щьна те (Корьнт'и I, 10:20-21; Ә'йанти 9:20).

щьнак'әти – (щьнгьрти, щьнойи, щьни, щьноки) йәки кö жь алийе щьн йан р'öһ'ед хьрабва те гьртьне, бьндәсткьрьне, жер'а щьнак'әти дьбежьн. Чахе Иса ль сәр дьне бу, әwи гәләк щьнак'әти аза дькьрьн, щьн жь нав wан дәрдьхьстьн (Мәтта 9:32).

щьһу – жь зöр'әта Бьраһим ьн. Хәбәра «щьһу» жь хәбәра «Щьһуда» те. Жь донздәһ qәбилед Исраеле, Щьһуда qәбила һәрә к'ьфш ә һена Даwьд у Сьлеман п'адшада. Пәй щöдәбуна П'адшатийа т'ьфаqийер'а, т'әмамийа п'адшатийа башуре бь наве «Щьһуда» дьһатә готьне. Wәхте сьргункьрьна Бабилонеда у пәй wер'а жи, әв наве «щьһу» мә'на фьрә стандийә, аwа готи бона т'әмамийа мьләте Исраеле һатә хәбате.

Щьһуда – 1. Донздәһ кöр'ед Исраел һәбун, йәк жь wан Щьһуда бу. Һәр донздәһ кöр'ед wи бунә донздәһ qәбилед Исраеле. Наве wәлате Щьһустане жь наве Щьһуда пешда һатийә, чьмки әw qәбил ль wьр дьма. Дәстпебун 29:35; Мәтта 1:2-3; Ибрани 7:14; 8:8; Ә'йанти 5:5; 7:5.

2. Бь наве Щьһуда дö шагьртед Иса Мәсиһ һәбун. Жь wан Щьһудайе Исхәрйоти нәмамийа (хайинтийа) Иса кьр у да дәсте wан, йед кö дьхwәстьн Әw бькöштана (Луqа 22:3). Щьһудайе дьн Йуһ'әнна 14:22-да ньвисар ә кö әw «нә йе Исхәрйоти» йә. Һьнәк дьфькьрьн әw

Тәдайо йә (Мәтта 10:3; Марqос 3:18). Әw жи те готьне «Щьhудайе Аqуб» (Луqа 6:16; К'аред Шандийа 1:13).

3. Öса жи Щьhуда наве бьраки Иса бу (Мәтта 13:55; Марqос 6:3) у ль гора фькьра гәләка әw Щьhуда йә, йе кӧ «Нә'ма Щьhуда» ньвисийә.

Щьhустан – qәза бажаре Оршәлиме бу, әw qәза башура Исраеле дьк'әт. Һена Иса Мәсиhда hьн Щьhустан, hьн Самәрйа, hьн жи Щәлилә qәза бун, öса жи Щьhустан п'арәкә qәза Сурйайейә р'омайи бу.

чәнг – hащәте мьqаме, бь гәләк т'ела, мина саз у гитаре, Дашьд п'адша ледьхьст.

чирәдәст – hостайе кӧ р'ьк'ьне мала давежә, хәтниш дькә (Корьнт'и I, 3:10).

ч'ежьк – ч'ельк.

ч'ә'вдәр – форq, qав, нәр'еда.

ч'ийайе Зәйт'уне – ч'ийаки незики Оршәлиме йә, Иса сәр wи ч'ийайи дöа дькьр (Луqа 19:29; К'аред Шандийа 1:12).

qав – qәhб, форq.

Qайин – кöр'е Адәми мәзьн бу. Гәләки h'әвсуди бьре хwәйи бьч'ук Һабил дькьр, чьмки Хwәде бәрхе Һабили qöрбане qәбул кьрьбу, ле гәньме кӧ Qайин анибу qәбул нәкьрьбу, жь дәст сьтqе wийи нәр'аст. Һьнге Qайин Һабил кöшт. Хwәде гот, кӧ гәрәке Qайин ль сәр ә'рде фьрари бә у

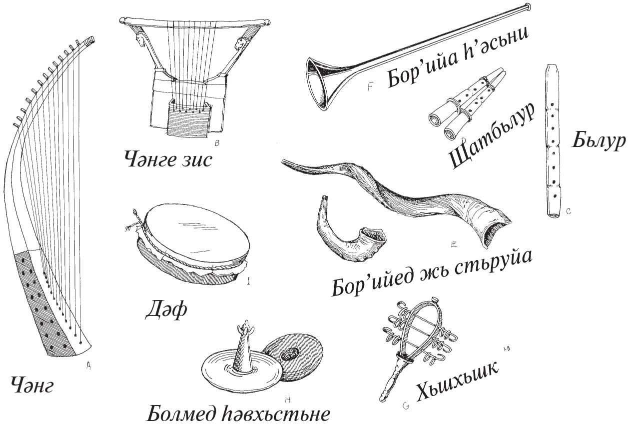

жь мәрьвайе бе т’әхсиркьрьне. Дәстпебун 4:1-24; Ибрани 11:4; Йуһ’әнна I, 3:12; Щьһуда 11.

qамиш – чит, мәйи.

Qануна Муса – (Шәриә’та Муса) Т’әwрат ә. Т’әwрат жи пенщ к’ьтебед Муса нә: Дәстпебун, Дәрк’әтьн, Qануна К’аһинтийе, Жьмар, Qануна Дӧщари (Wәк’ьландьна Qануне). Ван пенщ к’ьтебада qанун, т’әми, дирок (т’арих) у сәрһати ньвисар ьн. Хwәде әв Qанун сәр ч’ийайе Синайе, нав ә’wрада Мусар’а гот. Щарна жи һ’әму к’ьтебед «Пәймана Кәвьн»-р’а дьбежьн Qанун.

qанунзан – (занәйе Шәриә’те, к’атьб, ньвиск’ар) Qанунзан нав щьмә’та Исраелда сәр Qануна Муса дьхәбьтин, Qанун qәнщ заньбун, бь дәста Qанун зедә дькьрьн у хәлq һин дькьрьн. Wан жийина хwә бона һинбун у һинкьрьна Qануне дьдан у к’ьтеб дьньвисин. П’ьр’анийа wан жь ферьсийа бун.

qар’qар’ – qьр’ьк, qаж.

qәбилед Исраеле – (ә’ширед Исраеле, елед Исраеле) Донздәһ кӧр’ед Аqуб һәбун, кӧ wанр’а Исраел жи дьготьн. Һәр йәк жь wан бу qәбиләкә Исраел. Дәстпебун 35:23-26; 49:1-28.

qәдьр-һӧрмәт – р’умәт.

Qәйсәр – навәки бона п’адшайе мьләтед Императорийа Р’омайе бу. Мьләте Р’омайе гәләк мьләтед дьн бьндәст дькьрьн у Qәйсәр п’адше wан һ’әмуйа бу. Һәр п’адшаки мьләте р’омайер’а дьготьн: «Qәйсәр». Луqа 2:1; 3:1.

qәрф – тьназ.

Qорах – сәрwере wан бу, йед кӧ бәр Муса у Һарун р’абун. Хәзәба Хwәде һьндава Qорах у һәвалед wида хӧйа бу, ә’рд вәбу әw сахә-сах ә’рдеда чун. Жьмар 16:1-35; Щьһуда 11.

qӧльхи – хьзмәтк’ари, шьхӧл, хӧламти.

qӧрбан – (гори, нәдьр) бинбәрәк кӧ жь бәр йәки дьнва те дайине йан кӧштьне. Щур’ә-щур’ә qӧрбан у һ’әдийед щьмә’та Исраеле һәбун, мәсәлә, һ’әдийед мина һ’әйwанед бәрх, щанәга, ӧса жи йед гәньм у бьһарәт һәбун. Һ’әйwан дьһатьнә сәржекьрьне, паше һьнәк т’әмам пева дьһатьнә шәwьтандьне, һьнәк жи т’әне п’арәкә wан дьһатьнә шәwьтандьне. Һәр һ’әйwан гәрәке беqӧсур у беләк’ә буйа. Жь һена Мусада qӧрбан бь дәсте к’аһина дьһатә сәржекьрьне

(изьна щьмә'те т'өнәбу, кө xwәсәрихwә сәржекьрана.) Жь к'әрәма xwә бьн хәбәра «горигәh»-да бьхуньн.

wәк'илхәрщ – малкьр, к'әдкьр.

wәлатп'арьст – наве партике кө бона wәлате xwә шәр' дькьн. Wәхте Пәймана Нуда чәнд к'омед щьhуйа hәбун, дьxwәстьн жь бьндәстийа р'омайе дәрк'әтана.

wәли – (wали) сәрwере qәзакә wәлет.

wәсийәт – к'ахаза шә'дәтийе, кө йәк бәри мьрьне теда бона мал-мьлк'ед xwә дьньвисә, кө пәй мьрьна wир'а әw бьгьhижә к'е.